

M E N O R A

Glasilo Židovske općine Osijek

Broj 14, Osijek, travanj 2022. / adar II/nisan 5782.

Menora, glasilo Židovske općine Osijek

*Izdavač: Židovska općina Osijek,
Radićeva ulica 13, 31000 Osijek
Tel/fax: 031 211 407
E-mail: info@zo-osijek.hr*

*Urednica: Nives Beissmann
Urednički savjet: Damir Lajoš, Sara Beissmann,
Željko Beissmann*

*Tehnički urednik i priprema:
Nives Beissmann*

*Fotografije: Boris i Tomislav Lihtental, Maja
Vizentaner, Nives i Željko Beissmann*

Tisak: Čarobni tim d.o.o., Osijek

*Položeni vijenci kod spomenika Majka i dijete
Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta 27. siječnja 2022.*

SADRŽAJ

Riječ urednice, <i>Nives Beissmann</i>	4
Riječ predsjednika Židovske općine Osijek, <i>Damir Lajoš</i>	4
Aktivnosti ŽO Osijek.....	5
Znanstveni simpozij povodom 50. obljetnice smrti majke Amadeje Pavlović, <i>Biljana Majnik Papo</i>	6
Otvorenje izložbe „Putovanja, susreti, mostovi“ autora Petera Pierra Weisza, <i>Nives Beissmann</i>	7
Tjedan Izraela, <i>Nives Beissmann</i>	8
Koncert ansambla Quodlibet Klezmerim u Kulturnom centru, <i>Tomislava Karačić Šoljić</i>	9
Monodrama „Dječak koji je govorio Bogu“, <i>Vlatka Ivić</i>	10
Proslava Hanuke, <i>Rebecca Beissmann</i>	11
Tu Bišvat u Nedjeljnoj školi, <i>Nives Beissmann</i>	12
Komemoracija povodom Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta, <i>Boris Lichtental</i>	13
Proslava Purima, <i>Paula Rem</i>	14
Da se ne zaboravi, <i>Zvonimir Papo</i>	17
Promocija „Budimpeštanskog dnevnika“ Alfreda Fischera, <i>Paula Rem</i>	19
Kako su me spasili, <i>Darko Fischer</i>	22
Projekt EXPLORE(R), <i>Senata Majić</i>	27
Međunarodno natjecanje za mlade „Lokalna židovska groblja“ – Židovsko groblje u Vinkovcima, <i>Ana Volf i Ivana Spajić</i>	29
Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta u OŠ „Grigor Vitez“, <i>Ivana Kirin</i>	30
Židovska četvrt u Pragu (nastavak feljtona), <i>Andjelko Srđak</i>	31
Predstava Vječno dijete, <i>Biljana Majnik Papo</i>	36
Intervju: Bruno Philipp, <i>Nives Beissmann</i>	37
Zoom Šabat, <i>Raka Levi</i>	41
Obiteljske vijesti, <i>Nives Beissmann</i>	42
Zabavni kutak, <i>Nives Beissmann</i>	42

Slika na naslovnoj stranici: Proslava Purima za članove ŽO Osijek, restoran Stari mlin, Dalj

Štovani čitatelji,

još jedan broj Menore je pred vama. Izgleda kao da se u našoj općini od izlaska posljednjeg broja nije puno toga dogodilo jer nas je opet zakačio period pojačanih mjera, karantena i izolacija, no ipak se skupilo dosta zanimljivih tekstova. Nadam se da ćete uživati u njima.

U ovom broju možete čitati o proslavama praznika koje smo imali od jesenas, kao i o drugim događajima koji su se dogodili u međuvremenu, možete saznati kakve projekte vezane uz židovstvo, ali i uz suzbijanje predrasuda i razvijanje tolerancije provode neke škole i organizacije u našem okružju, možete pročitati životne priče nekih naših članova, prošetati Pragom (barem u mislima), tu je i intervju s klarinetistom Brunom Philippom ... Sve u svemu, nadam se da ćete i u ovom broju pronaći nešto za sebe.

Zahvaljujem svima koji su pomogli u nastajanju ovog broja. Bez vas Menora ne bi postojala. Posebno bih pohvalila neumornog Anđelka Srđaka koji stalno smišlja o čemu bi mogao pisati te nas na taj način vodi na zanimljiva putovanja, kao i Zvonimira Papu koji me iznenadio doista zanimljivim tekstom o njegovim dugogodišnjim volontiranjima u Izraelu.

Na kraju, kao i obično, molim sve zainteresirane koji žele pisati da mi se jave. Sigurno će se naći neke nove ideje iz kojih mogu nastati potpuno drugačiji tekstovi u kojima ćemo svi zajedno uživati. Također, ako imate ideja vezanih za realizaciju manifestacije Europski dan židovske kulture u rujnu, podijelite ih s nama i doprinesite da program bude još bolji.

*Do sljedećeg broja,
Nives Beissmann*

Riječ predsjednika

U kakvim mi vremenima živimo! Nitko od nas koji smo pisali i/ili čitali prošli broj naše Menore sigurno nije pomislio kako će iduća prevladavajuća tema na svakom koraku biti rat! A rat je stigao. Ne doduše baš na naš dovrat, ali nema onoga tko ne gleda sa zebnjom prema sjeveroistoku.

Istinska povijesna supersila Rusija, jednostrano je napala Ukrajinu. Glavni borci na strani napadnute Ukrajine su, barem prema medijskim napisima koji stižu do nas, iz pukovnije Azov, deklarirano nacističke postrojbe koja je, prije ovog napada, planirala „borbu protiv tamnopusih rasa i Rusa predvođenih Židovima“. No i predsjednik Ukrajine je Židov! I tako smo, u ratu između agresora Rusije i napadnute Ukrajine opet mi, Židovi, „bitan“ faktor. Izrael je već optužen da je početnu neutralnost zadržao zbog ruske kontrole Sirije uz paralelno gomilanje snaga Hezbolaha koji, podržan Iranom, pokušava izvršiti napade na Izrael.

Što sad u toj složenoj situaciji preostaje nama ovdje? Preostaje nam da budemo ljudi. I izbjeglice su ljudi. Ljudi koji su, suočeni s nevoljom, bili prisiljeni napustiti domove i poći u svijet. Naša je domovina Hrvatska objeručke primila izbjeglice i maksimalno se potrudila ne bi

li njihov privremeni boravak kod nas učinila što lakšim. Pojedinci iz Hrvatske se uključuju i nesebičnim osobnim inicijativama nudeći izbjeglicama smještaj, pomoć, prijevoz i slično. Pri tome mislim na ukrajinske izbjeglice, naravno.

One druge izbjeglice koje na našim granicama pokušavaju ući, a mi policijom branimo svoju granicu, također su ljudi koji su, suočeni s nevoljom, bili prisiljeni napustiti domove i poći u svijet. Naša je domovina Hrvatska odlučila da, u ime Europske unije, svim metodama spriječi njihov ulazak ili prolazak. Pojedinci se uključuju i nesebičnim osobnim inicijativama prijavljuju svaku tamnoputu osobu koju vide, svaki vandalizam (kojeg su jamačno baš te izbjeglice uzrokovale) i nude pomoć u patroliranju i odvrćanju istih izbjeglica. Ovdje mislim na sirijske izbjeglice, naravno. I što sada činiti? Među ukrajinskim izbjeglicama ima onih koji ne vole Židove. Među sirijskim izbjeglicama ima onih koji ne vole Židove. A kada nas gledaju prvo kao Židove, a onda kao ljude, naš odgovor mora biti da budemo prvo ljudi, a onda Židovi.

Da svijet ide dalje i da je ipak sve pozitivniji, svim negativnim zadnjim vijestima usprkos, najbolje prikazuje činjenica da su na obilježavanju Međunarodnog dana sjećanja na Holokaust s nama su bili i pripadnici Udruge dragovoljaca Sveti Rok. Jer žrtva je žrtva, a bol je bol. I ponekad je dovoljno samo si ponoviti ove riječi u glavi kada vidimo da se približavamo nekom ideološkom sukobu gdje smo već povukli granicu u pijesku i ne namjeravamo odstupiti ni milimetra. Čak i uz tako stroga uvjerenja i isključive stavove, ako samo pogledamo tuđu bol, bol s druge strane stola, sam naš nastup će možda omogućiti da si pružimo ruke. Ovaj naš mali primjer nije primjenjiv na svjetske probleme, i neće se o njemu puno pisati, ali za nas je velik jer kad sukobi stanu, ostaju obični ljudi puni boli i empatije koji si žele pružiti ruku.

*Vaš predsjednik
Damir Lajoš*

Aktivnosti ŽO Osijek (od prošlog broja)

27.11.2021.	Sudjelovanje na Znanstvenom simpoziju Mulier fortis u Đakovu, u povodu 50. obljetnice smrti Amadeje Pavlović
5.12.2021.	Proslava Hanuke za djecu
12.12.2021.	Koncert ansambla Quodlibet klezmorim u Kulturnom centru u sklopu Tjedna Izraela
15.12.2021.	Monodrama „Dječak koji je govorio Bogu“ u centru za kulturu Sigmund Romberg u Belišću u sklopu Tjedna Izraela
16.1.2022.	Obilježavanje blagdana Tu Bišvata u Nedjeljnoj školi – online
27.1.2022.	Obilježavanje Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta – polaganje vijenaca kod spomenika Majka i dijete
13-21.2.2022.	Sudjelovanje naših mladih članica na IC konvenciji u Baltimoru, SAD
20.3.2022.	Proslava praznika Purima uz maskenbal u restoranu Stari mlin u Dalju
27.3.2022.	Godišnja izvještajna skupština
8.4.2022.	Promocija knjige “Još nekoliko dana” – Budimpeštanski dnevnik Alfreda Fischera, u Kulturnom centru

ZNANSTVENI SIMPOZIJ POVODOM 50. OBLJETNICE SMRTI MAJKE AMADEJE PAVLOVIĆ

27. studenog 2021. odazvali smo se pozivu na Znanstveni simpozij *Mulier fortis* u povodu 50. obljetnice smrti majke M. Amadeje Pavlović. Simpozij je održan u Đakovu u zgradi Središnje nadbiskupije i fakultetske knjižnice u Dvorani biskupa Antuna Mandića.

Majka Amadeja Pavlović ostavila je svijetli trag u povijesti Hrvatske provincije Milosrdnih sestara sv. Križa vršeći službu provincijske poglavarice. Izložila je svoj život pri spašavanju Židova tijekom Drugog svjetskog rata te je zbog toga dobila odličje Pravednice među narodima.

O životu i djelu majke Amadeje Pavlović moglo se čitati u jednoj od ranije izdanih Menora pa ću samo ukratko istaknuti njen značaj i životni put. Rođena je kao Karolina u uglednoj i pobožnoj petrovaradinskoj građanskoj obitelji. Imala je trojicu braće i dvije sestre. Nakon završetka trgovačke škole zaposlila se u Zemunu gdje je stupila u Marijinu kongregaciju i poučavala njihov pomladak. Godine 1922. stupila je u đakovački samostan Milosrdnih sestara svetog križa gdje je završila učiteljsku školu, a kasnije i visoku pedagošku školu u Zagrebu. Nakon položenih zavjeta radila je u đakovačkoj osnovnoj i građanskoj školi. 1937. godine izabrana je za provincijsku savjetnicu, a od 1943. godine do 1955. godine bila je provincijalna poglavarica. Upamćena je kao uzorna i sveta redovnica.

Kao što sam spomenula, posebno je značajno djelovanje majke Amadeje Pavlović za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske i

stradanja Židova, koja je, bez obzira što je time i svoj život dovela u opasnost, sudjelovala u spašavanju Židova smještenih u logoru Đakovu, naročito mladih majki i trudnica. Kao primjer ističe se njena briga za jedanaestogodišnju djevojčicu Zdenku Grunbaum rođenu Bienenstock čija je obitelj stradala u koncentracijskom logoru, a nju je iz Osijeka 1941. godine u Đakovo doveo svećenik Alfred Holender i predao ju majci Amadeji na skrb. Majka Amadeja skrivala je djevojčicu pod tuđim imenom u samostanu i svesrdno joj pomagala.

Zdenka Bienenstock pokrenula je 2008. godine postupak da se majci Amadeji posthumno dodijeli odličje Pravednice među narodima što je i učinjeno 2009. godine.

Organizatori ovog znanstvenog simpozija bili su Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Milosrdne sestre sv. Križa - Đakovo. Program je trajao od 9 sati i počeo je s molitvom i pozdravima. Prisutne su pozdravili sestra Valerija Široki, provincijalna poglavarica Milosrdnih sestara sv. Križa, nadbiskup mons. dr. sc. Đuro Hranić, dekan prof. dr. sc. Vladimir Dugalić, gradonačelnik Đakova Marin Mandarić i ja, kao dopredsjednica Židovske općine Osijek.

Održan je niz predavanja vezanih za život i djelo majke Amadeje Pavlović, između ostalih istaknula bih izlaganje prof. dr. sc. Zlate Živaković-Kerže i prof. dr. sc. Marije Benić Penava koje su govorile o ulozi majke Amadeje u spašavanju Židova tijekom Drugog svjetskog rata. Glavni rabin u RH Luciano Moše Prelević je, nažalost, bio spriječen prisustvovati simpoziju.

Simpozij je završio oko 15 sati završnom raspravom i zatvaranjem, a u 16.30 h održano je Euharistijsko slavlje u samostanskoj crkvi Presvetog Srca Isusova koje je predvodio mons. dr. Đuro Hranić nadbiskup đakovačko-osječki.

Biljana Majnik ex Papo

Otvorenje izložbe *PUTOVANJA...SUSRETI...MOSTOVI...*

Samostalna izložba autora Petera Pierrea Weisza pod nazivom *Putovanja...susreti...mostovi* otvorena je u četvrtak 9. prosinca u Muzeju likovnih umjetnosti. Kustosica Martina Gavran Španiček autorica je idejne koncepcije izložbe.

Hrvatsko-izraelski umjetnik židovskog podrijetla se nakon nekoliko desetljeća po prvi puta predstavio osječkoj publici s ukupno trideset radova, od kojih se dva nalaze u fundusu Muzeja likovnih umjetnosti. Izložena djela suvremenog su izričaja, a stilski uzori su ekspresionizam (oba pravca), nadrealizam i apstrakcija.

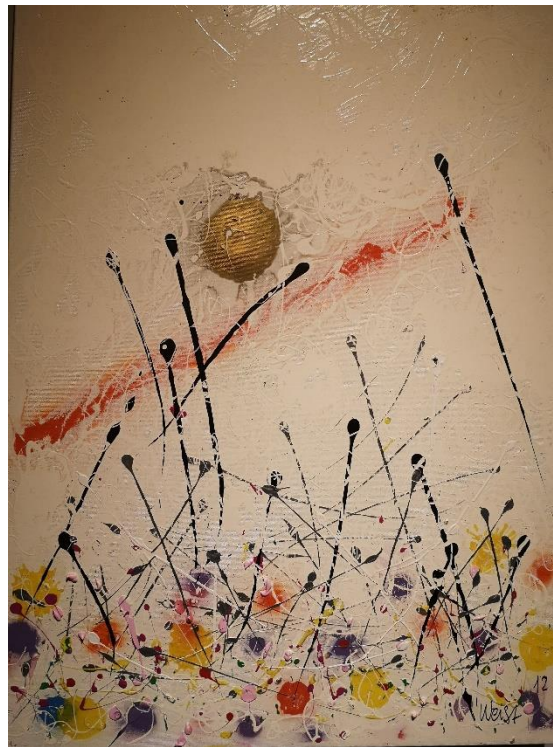
Izložbom je predstavljen lik i djelo Petera Pierrea Weisza, Židova rođenog 1943. godine u Šiklošu, a odraslog u Osijeku. Weisz je osnovnu školu i gimnaziju završio u Osijeku, a nakon toga je studirao pravo i povijest umjetnosti u Zagrebu. Kasnije je završio i Akademiju likovnih umjetnosti u Parizu. Radovi mu se nalaze u brojnim muzejima i privatnim kolekcijama širom svijeta. Djelovao je u mnogo europskih zemalja, da bi se 1991. godine preselio u Izrael. 1993. godine organizirao je donaciju 40 likovnih djela izraelskih umjetnika Hrvatskoj. To je bila prva kulturna suradnja Izraela i Hrvatske pa ga se smatra prvim neslužbenim ambasadorom Hrvatske.

Na ovom osječkom otvorenju Weiszove izložbe prisutne je na početku pozdravio ravnatelj Muzeja likovnih umjetnosti Eduard Hudolin, a nekoliko riječi o samoj izložbi rekla je kustosica Mateja Moser naglasivši da se radi o umjetniku koji je proputovao velik dio zemaljske kugle te da je iskustva s tih putovanja i emocije koje su ih pratile prenio na slikarska platna. Izrazila je nadu da će se te emocije prenijeti i na posjetitelje izložbe. Izložbu je otvorila pročelnica Tatjana Roth, a na kraju se prisutnima obratio i sam autor istaknuvši koliko mu znači otvorenje izložbe baš u našem gradu. „Smatram se Osječaninom jer tu sam odrastao i završio gimnaziju, ovdje su grobovi mojih roditelja. Bez obzira na to gdje živio, a živio sam u dosta zemalja, uvijek se rado vraćam u Osijek i posebno mi je drago da sam se sada vratio zbog ove izložbe. Kada sam bio jako mlad jednom mi je netko rekao da sam talentiran, kasnije su to potvrdili na akademiji u Parizu. Poslije su se u mom životu izmjenjivali gradovi i države, a sada se nadam da će mi netko reći da još uvijek imam talenta“, kroz smijeh naglašava Weisz.

Nakon izložbe autor je donirao svoje slike institucijama Osijeka s kojima je tijekom godina bio povezan na ovaj ili onaj način. Tako je jednu sliku donirao i našoj općini.

„Opisana iskustva, koja su uglavnom teška i kompleksna, zapravo su navigacija kroz život i budućnost ne samo Petera Pierrea Weisza nego i svih nas. Upravo ona čine temelje mostovima koje Weisz gradi kao zalog za budućnost, kako bi buduće generacije bolje shvatile život i pojave oko sebe. Mostovi povezuju svaku suprotnost koju čovjek nosi u sebi, svaki kontekst koji ga oblikuje kao misaono i kompleksno biće. U konačnici, svaki taj most koji je Weisz izgradio jest posljedica putovanja i susreta i svaki od njih vodi prema jednoj točki: prema kući, prema Osijeku.“ (iz teksta kataloga: Martina Gavran Španiček)

Nives Beissmann

„Meni inspiracija nisu pejzaži ni neke blage stvari, već moram nešto snažno emocionalno doživjeti da bih mogao raditi. Zato i radim na mahove, a ono u čemu sam najjači i najiskreniji jest enformel i ekspresionizam. Iskustva dolaze od godina lutanja, gledanja i učenja. Normalno je da je ljudski lik, ako već govorimo o ekspresionizmu, najzahvalniji za izražavanje raspoloženja i stanja. Često slikam samo jedan lik koji postaje optički centar slike: lik je istaknut, a ponekad je apstrakcija pozadina. Nije to lik u stvarnom prostoru nego je uloga tog lika da objasni ugođaj slike te je na taj način lik dovoljno snažan da djeluje na emocije.“ (Peter Pierre Weisz)

Tjedan Izraela

Tjedan Izraela kulturna je manifestacija koju Židovska općina Zagreb organizira već dvadeset i treću godinu zaredom. Ovoga puta odvijala se od 11. do 23. prosinca u Zagrebu, Osijeku i Belišću, a bogat program odvijao se i online.

Cilj *Tjedna Izraela* je približavanje izraelske i židovske tradicije i kulture hrvatskoj publici. Tijekom godina prezentirani su različiti programi: glazbeni, kazališni, književni, gastronomski, kongresni, izložbeni i drugi te je kroz njih publici omogućeno upoznavanje s različitim aspektima židovske tradicije. Kroz projekt su do sada predstavljeni najbolji židovski izvođači i izvedbe iz Hrvatske, ali i cijeloga svijeta.

Osijek se uključio u projekt *Tjedan Izraela* 2018. godine te je zbog odlične posjećenosti suradnja nastavljena i dalje. U tu su svrhu ove godine odabrana dva događaja: koncert sastava *Quodlibet Klezmerim* iz Zagreba, koji se održao u Kulturnom centru u Osijeku, i kazališna monodrama *Dječak koji je govorio Bogu* koprivničkog kazališta Oberon, koja je odigrana u Centru za kulturu Sigmund Romberg u Belišću. Više o njima čitajte u nastavku.

Quodlibet Klezmorim u Kulturnom centru

U Kulturnom je centru 12. prosinca održan jedan izuzetan koncert. Na čarobno putovanje poveo nas je ansambl *Quodlibet Klezmorim*, s temom koncerta *Magic Carpet*, gdje smo mogli čuti praiizvedbu Concertina s istoimenim nazivom.

Skladba *Magic Carpet* Maria Korunića skladana je u sonatnoj rondo formi, a inspirirana je operacijom Magic Carpet koju je Izrael izveo 1949. godine. U njoj se prepliću glazbene teme jemenskih židovskih zajednica koje su živjele u svojevrsnoj izolaciji. Vodeću glazbenu ulogu nosi klarinet koji je vjerno dočarao bogatstvo glazbene kulture. Skladatelj je vješt i karakternim ispreplitanjem melodije slagao glazbene slike, kroz cijelu se skladbu prožimala i svojevrsna napetost koja je u slušateljima budila različite emocije.

Svojom virtuosnošću i lakoćom sviranja klarinetist Bruno Philipp nosio je koncert, no za njim nisu nimalo zaostajali ni ostali članovi ansambla čija je uigranost bila na zavidnoj razini.

Izvršnim odabirom programa, uz tradicionalne Klezmer skladbe, izvođači su

uklopili i obilježili i dvije jubilarne obljetnice. Naime, odali su svojevrsan Hommage Borisu Papandopulu povodom 30. obljetnice smrti skladatelja, izvevši I. stavak Preludim iz Male suite za Gudače, koju je izveo gudački kvintet, a skladbom Chiquitin de Bachin — Balada para un loco za klarinet i gudački kvintet (obrađeno Theo Koster) obilježili su i 100. godišnjicu rođenja A. Piazzolle. Ansambl je koncert završio tradicionalnim Rabi Chaim's plesom, koji nas je podsjetio da je glazba oduvijek bila prisutna u životima ljudi. Ucjepkuje se u svaki narod i postaje dio njegovog identiteta, ona je nasljeđe koje se prenosi s koljena na koljeno. Kroz generacije postaje drugačija, ali u svojoj suštini i bitku, ona je uvijek ista. Glazba nas vodi na putovanje kroz povijest, s njom se prisjećamo tuge, patnje, ali i veselja. Tako je bilo i na ovom koncertu — s radošću, tugom i sjećanjem na sva prošla i nadom za buduća događanja, manifestacija je zaista zauzela posebno mjesto u srcima građana grada Osijeka.

Tomislava Karačić Šoljić

Monodrama *Dječak koji je govorio Bogu*

U večernje sate u srijedu 15. prosinca krenuli smo prema Belišću. Naime, u Centru za kulturu Sigmund Romberg, u sklopu *Tjedna Izraela*, igrala se monodrama *Dječak koji je govorio Bogu* kazališta Oberon iz Koprivnice u režiji Damira Mađarića. Činilo mi se zanimljivim poći na kazališnu predstavu u neko drugo mjesto. Također, činilo mi se zgodnim vidjeti razliku između ove monodrame i predstave koju je napravio osječki HNK prema istom predlošku autora Damira Mađarića.

U dvorani nas je prije predstave pozdravila Tea Glavica, ravnateljica Centra za kulturu te nam poželjela lijepe trenutke tijekom gledanja predstave. Boravak u malom belišćanskom kazalištu bio je jako prijateljski i ugodan, onako domaćinski, dajući publici osjećaj da je aktivan dio predstave.

Onog trena kada je glumac Goran Koši izašao na pozornicu našli smo se zaokupljeni pričom o malom židovskom dječaku Emanuelu. Emanuel živi u malom mjestu sa svojom bakom i djedom jer su mu roditelji stradali. Tijekom predstave saznajemo puno toga o malom dječaku i njegovoj obitelji, saznajemo o njihovom životu prije rata, kao i o svemu što se događalo približavanjem zla nacizma ovim prostorima. Emanuel nakon smrti svih članova svoje obitelji završava u Auschwitzu te se tamo pridružuje neobičnoj dječjoj glumačkoj skupini. Između ostalog, spremaju Goethea.

Emanuel je u svom kratkom dječakom životu dobro upoznao Goetheove riječi. Njegovo poznavanje jednog glumca u prošlosti te nevjerojatna memorija i upijanje svakog trenutka u kazalištu, spašavaju mu život. Iako će ova priča mnoge podsjetiti na Benignijev film *Život je lijep* o drugom dječaku koji je također boravio u logoru, mene su misli odvele na drugi kraj svijeta, u Indiju, i do Boyleovog filma *Milijunaš iz blata*. Začudno je kako se naš um i naše pamćenje izoštre i dobiju gotovo nadnaravnu moć kada nas nužda natjera. To nam može dati snagu i vjeru da nas naš ljudski um neće izdati kad nam bude potreban.

Svojim uvjerljivim predstavljanjem dječaka Emanuela i brzim prelascima u druge likove s kojima Emanuel živi ili ih usputno susreće, glumac Goran Koši držao je našu pozornost, ali i naše emocije tijekom cijele predstave. Osjećali smo da smo dio Emanuelovog života strahujući za njega i tugujući s njim, no osjećajući i veselje u pojedinim svijetlim trenucima njegova života. I konačno, svi smo bili sretni kada je na kraju, makar samo po Emanuela, priča dobro završila.

Vlatka Ivić

Proslava Hanuke

Unatoč pandemiji, Židovska općina Osijek se i ove godine pobrinula za svoje članove te se napravilo sve kako bi se omogućila proslava Hanuke, pridržavajući se naravno tadašnjih nešto strožih epidemioloških mjera. Neki su stoga slavili kod kuće, neki uživo, no bili smo zajedno u mislima i prisjećali se svih prošlih zajedničkih zabava.

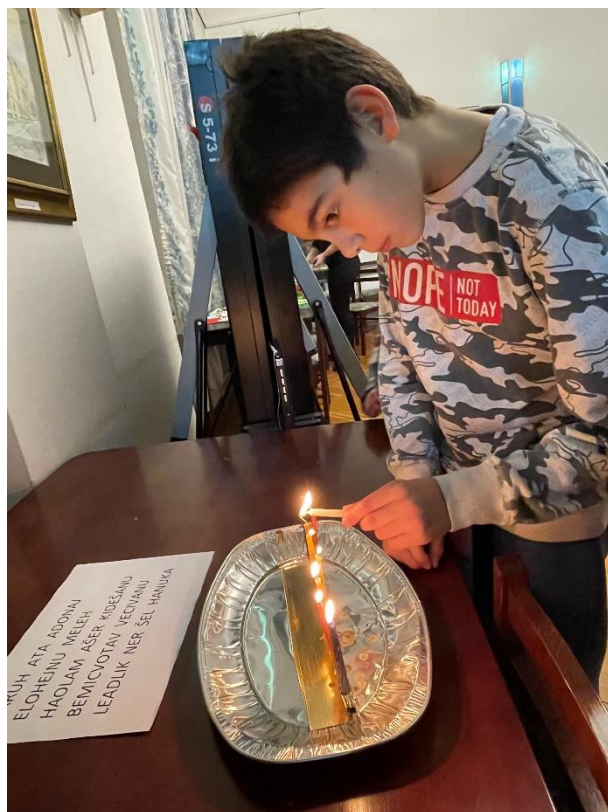
Možemo se svi složiti kako jednoj grupi zasigurno najviše nedostaju upravo ta velika, zajednička druženja i proslave – našoj djeci i najmlađima. Stoga se ove godine organiziralo zajedničko slavlje u prostorijama naše općine upravo za njih! Uz budno oko Nives Beissmann i par pomoćnica, djeca su ovaj blagdan obilježila pjesmom, plesom, igrom i puno smijeha. Dizajnirana je i "hanukija Nedjeljne škole", izrađena od zajedničkih slika s brojnih prošlih druženja, a prilikom paljenja svijeća na hanukiji i izgovorom blagoslova prisjetili smo se naravno i samog razloga zašto slavimo blagdan Hanuke.

Priča kaže kako su helenistički okupatori razorili židovski hram u Jeruzalemu i pretvorili ga u oltar grčkog boga Zeusa. No hrabra grupa Židova, Makabejci, borili su se i uspjeli su vratiti svoj hram. Problem je nastao kada su u hramu pronašli samo malo ulja. Bilo ga je toliko malo da je moglo gorjeti samo jedan

dan, a ipak se dogodilo čudo i to je ulje potrajalo punih osam dana. Zbog toga je Hanuka poznata kao i "praznik svjetla" te se slavi osam dana. Tijekom ovog praznika tradicionalno se jede hrana pečena u ulju pa smo i mi pojeli pokoju krafnu, a neki su se dodatno odlučili zasladiti s malo gelta, zapjevati pjesmu *Dreidl, dreidl* i otplesati ples imena *Sevivon*. Djecu su naravno osim krafni i igrice razveselili i pokloni, koje im tradicionalno pripremamo svake godine.

Kako i sama slova na zvrku (*dreidl*) kažu, "veliko čudo se dogodilo tamo", obilježili smo to čudo zajedno i ove godine. Pronašli smo svjetlo u ovim mračnim vremenima uz nadu da ćemo se dogodine okupiti u još većem broju, bez mjera, pandemije, maski, zabrana i izolacija.

Rebecca Beissmann

Tu Bišvat u Nedjeljnoj školi

Ovogodišnji je Tu Bišvat bio vjerojatno najčudniji do sada. Umjesto da se svi nađemo u nekom parku, uživamo u prirodi ili čak možda posadimo neku biljku, voditeljica Nedjeljne škole bila je u izolaciji, kao i polovica polaznika. Nije bilo druge nego osmisliti program koji se može odraditi online.

Sve je započelo pričom o stablu zvanom Mrgud. Posebno je to stablo, osebnog karaktera, stablo koje nas je naučilo mnogočemu. Ukratko, priča ide ovako: Mrgud je bio mlado stablo i živio je u parku. Približavao se Tu Bišvat i Mrgud nije znao što da očekuje od tog praznika, a još je manje znao kako bi trebala izgledati njegova proslava. I tako, što se više bližio Tu Bišvat, to je Mrgud postajao ljući shvativši da će Tu Bišvat doći u vrijeme kada je on „gol“, tj. kada nema lišće i nije lijep, jednako kao ni drugo drveće u parku. Bio je ljut na ljude što ne shvaćaju da Praznik drveća treba biti u proljeće ili u ljeto kada je drveće prekrasno – zeleno, puno lišća, a poneko i ukrašeno cvijećem ili plodovima. Ipak je to rođendan drveća. Njegovo gundanje je čula mišica i skrenula mu pažnju na to kako na stablima nije najvažnije ono što se vidi, već najveći značaj ima korijenje. Da korijenja nema, ili da nije zdravo, od stabla ne bi bilo ništa. Također mu je rekla da ono stablo koje je u zimu neugledno, u proljeće doslovno zablista

i iznenadi sve. Međutim, svakom je stablu potrebna ta zima jer tijekom zime njihovo korijenje najviše raste i jača, a upravo to im pomaže da jednoga dana mogu zablistati.

Naravno, cijela priča o Mrgudu i drugim stablima, njihovom korijenju i važnosti onoga što se ne vidi ima duboku pozadinu – to je samo metafora koju su djeca prepoznala. Shvatili su da se to odnosi i na druge stvari, posebno na ljude. Polako smo došli do razgovora o važnosti gledanja „unutar“ ljudi, a ne samo njihove vanjštine. Izuzetne komentare sam čula od svojih mališana. Zaključili su da mnogi imaju jednu stranu koju pokazuju svijetu i drugu koju skrivaju. Bilo da su to samozatajni pozitivci ili negativci koji skrivaju svoje pravo lice. Spomenuli su i političare. Svašta se krije u tim malim glavicama. Vjerujem da će postati predivni mladi ljudi ispravnih stavova.

Tako da, iako smo nažalost bili pred računalima, a ne u prirodi, priroda nas je i ovom prilikom nešto naučila. Naučili smo da nije zlato sve što sija (u raznim segmentima), naučili smo da i biljke imaju „dušu“ i da ih ne trebamo uništavati, nego brinuti o njima. Priča i razgovor o stablima i njegovom korijenju su nas dodatno motivirali te su nakon toga nastali divni crteži po kojima se vidjelo da sada naša djeca na drveće gledaju malo drugačije.

Nives Beissmann

Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta

Komemoraciju povodom Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta održali smo 27. siječnja, prisjetivši se pritom šest miliona stradalih Židova, ali i drugih žrtava nacističkog režima.

Ovaj Dan sjećanja utemeljen je donošenjem rezolucije Opće skupštine UN-a 2005. godine te je proglašen Međunarodnim danom sjećanja na žrtve Holokausta s ciljem prevencije antisemitizma, rasizma i ostalih oblika netolerancije. Na taj je dan 1945. godine Crvena armija ušla u najveći nacistički koncentracijski logor smrti, Auschwitz-Birkenau, jedno od najtragičnijih mjesta i najveći simbol stradanja u Drugom svjetskom ratu, u kojem je stradalo preko milijun muškaraca, žena i djece.

Predstavnici Grada, Županije i Židovske općine Osijek tom su prigodom na Trgu Oskara Nemona položili vijence na spomenik Majka i dijete, djelo slavnog osječkog kipara Oskara Nemona. Počast žrtvama odali su i predstavnici Udruge dragovoljaca Domovinskog rata Sveti Rok, s kojima je grad za vrijeme Domovinskog rata branio i naš predsjednik Damir Lajoš. U ime Zajednice podunavskih Švaba svijecu je zapalio Darko Apel, a komemoraciji je nazočio i predstavnik mađarske zajednice Tibor Santo.

Kako je naš predsjednik u to vrijeme bio pozitivan na Sars Cov 2 te nije mogao prisustvovati skupu, nadahnut pozdravni govor pred mnogobrojnim okupljenima održala je potpredsjednica naše općine Biljana Majnik Papo. Vrlo emotivno govorila je i naša mlada članica Paula Rem.

Svima koji su došli odati počast žrtvama i koji shvaćaju razmjere zla koje se dogodilo židovskom narodu, zahvaljujem u ime Židovske općine Osijek.

*Boris Lihtental
Tajnik ŽO Osijek*

Proslava Purima

Sedamdesetak članova ŽO Osijek okupilo se u nedjelju, 20.3.2022. na proslavi Purima u restoranu Stari mlin u Dalju. Osim organiziranog minibusa iz Osijeka, mnogi su članovi ŽO iz grada i okolice došli svojim privatnim prijevozom, želeći sudjelovati u ovom prazniku. Svečanost je uvećao rabin Luciano Moše Prelević, osvještavajući prisutnima poruku nade skrivenu pod krinkom maskenbala.

Purim, blagdan koji povezuje djecu i odrasle, započeo je igrokom koju su izveli polaznici Nedjeljne škole pod vodstvom Nives Beissmann. Djeca u rasponu od sedam do trinaest godina pokazala su rezultate svog rada. Zanimljivo je istaknuti da su djeca glumila upravo likove u koje su se maskirali, pružajući pozadinsku priču koja povezuje sve maske, smještajući ih u zajednički kontekst. Priča je govorila o zajedničkoj borbi različitih likova – superherojke, slikarice, inspektora, gimnastičara, nogometaša, spavalice, klokana, svemira i mete – protiv zlog zeca-ubojice koji je uzrokovao neobjašnjivi kaos u svijetu, a poruka je kako se suradnjom može riješiti svaki problem. Igrokaz, koji su djeca osmislila uz pomoć Nives Beissmann, dobro se uklopio uz Purim, provlačeći ideju da dobro uvijek pobjeđuje.

Svečanost Purima otvorio je rabin Luciano Moše Prelević svojim obraćanjem, u kojem je objasnio važnost ovog blagdana za Židove i za cijeli svijet, naglašavajući religijski aspekt blagdana. Rabin je uspješno uspostavio interaktivni dijalog s publikom, pogotovo s

djecom, postavljajući im pitanja vezana za sadržaj biblijske knjige Ester. Djeca su pokazala osnovno znanje o naraciji priče, a rabin je njihove odgovore nadopunio važnim podacima i pojedinostima.

Prisutni su se tako prisjetili biblijske priče o kraljici Ester koja je iskoristila svoj utjecaj da bi popravila životne uvjete za antičke Židove kojima je prijetilo potpuno istrijebljenje kada je kraljev savjetnik Haman naložio pljačku i ubojstvo svih Židova diljem Perzijskog Carstva.

Rabin Prelević osvrnuo se na rastući antisemitizam u današnjem društvu, podcrtavajući aktualnost ove biblijske priče. Premda je prošlo otprilike 2500 godina od događaja u Perzijskom Carstvu, mnogi potomci antičkih Židova još uvijek se suočavaju sa sličnim problemima. Višeput kroz povijest, različiti vladari i skupine progonili su židovske zajednice, projicirajući na njih sve što su smatrali pogrešnim u društvu. Čitava judeokršćanska civilizacija temeljena je na vrijednostima iz židovske Tore, a kroz cijelu povijest, Židovi su uvijek doprinosili svojoj okolini na područjima kulture, politike, ekonomije, međutim, njihov doprinos rijetko se vrjednovao, a često sankcionirao, pa su često bili iracionalno optuživani za sve što je pogrešno u nekom društvu. Međutim, rabin je naglasio kako je antisemitizam u stvarnosti ojačao koheziju između židovskih zajednica, koje opstaju unatoč svim progonima, svjesne svog naslijeđa i ponosne na doprinos židovske kulture judeokršćanskom svijetu.

Rabin je povukao i dodatne paralele s današnjicom, govoreći kako ljudi iz svoje perspektive često ne razumiju uzroke zbivanja pojedinih događaja. Naglasio je kako religija ne daje nužno odgovore na pitanje "zašto", što je funkcija filozofije, već nudi pragmatično rješenje "kako" popraviti život za sebe i sve ljude.

Premda Židovi imaju posebnu funkciju dizanja svijesti o nužnosti poboljšavanja svijeta, svi su narodi jednako dužni u tome sudjelovati. Rabin je naglasio da će svi narodi imati udjela u postmesijanskom svijetu, ali nitko ne zna kako će točno izgledati budućnost nakon početka mesijanskog doba. Točan trenutak dolaska Mesije u Bibliji nije specificiran, a nije ni važan: dolazak Mesije je proces, a ne konkretna fiksna točka u povijesti.

Rabin je podsjetio da ljudi često postavljaju pitanje: "Zašto Bog dopušta zlo?", a odgovor je upravo u slobodnom izboru čovjeka, kao i u njegovoj limitiranoj perspektivi, odnosno nemogućnosti vidjeti "širu sliku", nemogućnosti spoznati način na koji svaki događaj na koncu dovodi do bolje budućnosti. Podcrtao je da, koliko god se situacija činila bezizlaznom, čovječanstvo uvijek sve preživi – kao što su Židovi preživjeli svaku ugrozu.

Upravo u tome je simbolika Purima, maskenbala, budući da je Bog također "sakrio svoje lice" od čovjeka, odnosno njegova prisutnost, plan i smisao ostaju nespoznatljivi u sadašnjosti. Možda će jednog dana u budućnosti postati spoznatljivima, međutim, ni o tome ne postoji konsenzus među židovskim religijskim autoritetima.

Za kraj, rabin je objasnio značenje hebrejske riječi "purim" (ždrijebovi), jer Hamann je, riješivši ubiti sve Židove, bacio kocku kako bi odabrao pogodan datum za početak svoje misije. Ova okolnost upućuje na to da je njegova odluka već bila unaprijed predodređena, na način kojega čak ni on nije bio svjestan.

Na koncu, rabin Prelević izgovorio je blagoslov nad kruhom, nakon čega je započeo svečani obrok članova Židovske zajednice Osijek, se'udat Purim.

Za rabinovim stolom, diskutiralo se o sadašnjosti, budućnosti, eshatologiji i

mesijanskom dobu. Tijekom poslijepodneva, rabin je strpljivo odgovarao na pitanja članova ŽO, koje su zanimala pojedinih vezane za učenje i podučavanje židovstva, obrazovanje i samoobrazovanje, osobnu vezu sa židovstvom.

Nakon ručka, prisutnima su poslužene sufganiyot (krofne), nakon čega je uslijedila tombola kao oblik Mischloach Manota, tradicionalne razmjene darova. Svaki od prisutnih članova ŽO donio je malen poklon, a sistemom "ždrijeba" dobivao je jedan od darova koje su donijeli drugi. Stoga je esencija "purima" očuvana čak i u aspektu podjele darova, koji su se međusobno uvelike razlikovali – od čokolada i bombonijera, preko posuđa, pa sve do sasvim praktičnih poklona kao što su maske protiv koronavirusa.

Među maskiranimima je bilo i djece i odraslih, a ovom je prilikom uspostavljena posebna veza među pripadnicima različitih generacija, koji su stupili u interakciju. Na svaki spomen Hamana, djeca i okupljeni proizvodili su buku gragerom (čegrtaljkom), kako je običaj.

Tijekom predstavljanja maski, žiri sastavljen od Nikol Bijelić, Alena Turjaka i Paule Rem izabrao je tri najbolje maske u kategorijama odraslih i djece. U kategoriji djece, treće mjesto osvojio je dječak Gabrijel Tomašek, odjeven u kostim gimnastičara, koji je izveo nekoliko gimnastičkih poteza pred prisutnima, uključujući i zadivljujući salto unatrag s mjesta. Drugo mjesto pripalo je djevojčici Nori Radičević odjevenoj u ženu-pauka. Također su se istaknule maske superherojke, kao i mete koju gađa superherojka, zatim nogometaša, slikarice, karate-klokana, Messija, inspektora, spavalice,

kostura i mnoge druge. Prvo mjesto pripalo je dječaku Svenu Radičeviću maskiranom u *svemir*, kao nagrada za konceptualno dobro osmišljenu ideju.

U kategoriji odraslih, našlo se mnogo zanimljivih maski. Vedri i veseli članovi ŽO iskoristili su ovu priliku za maskiranje, pa se tako predsjednik ŽO Damir Lajoš pojavio kao antički borac protiv zla, *Conan Barbarin*, a rabin Prelević našao se kako bi bilo točnije reći *Cohen Barbarin*. Potpredsjednica ŽO Biljana Majnik i njezin suprug Rudolf Majnik privukli su pozornost crvenim šljokičastim maskama vragova, a Romana Pavlov zaogrnila se plaštem uzorka leptirskih krila sa srebrnim mini-kuglicama kao ticalima. Par klaunika također se potrudio oko kostima, a nekoliko

baka odlučilo je sudjelovati u maskenbalu kako bi udovoljile svojim unucima.

Treće mjesto u kategoriji odraslih pripalo je maski bake-gejše Jasne Lederer, koja je uvelike nasmijala sve prisutne, kao i motivirala diskusiju o političkoj korektnosti koja je uslijedila za rabinovim stolom. Drugo mjesto pripalo je izuzetno originalnoj maski smrti mlade Martine Šebalj, koja je osim cjelokupnog kostima uključivala i vrlo pomno nanesenu šminku u stilu Tima Burtona, koju je posebice pohvalio rabin Prelević. Prvo mjesto pripalo je Rebeci Beissmann za kostim zubič-vile, koji je razveselio sve prisutne, a pogotovo djecu. Osim vilinske haljine, Beissmann je našminkala lice šljokicama, a posebnu je pažnju privukao rekvizit: četkica za zube izrađena od metle za pod. Žiri je zaključio da valja nagraditi bajkoviti optimizam koji taj kostim predstavlja.

Kao i uvijek, članovi ŽO pokazali su visoku razinu kohezije i povezanosti, koja je osobito važna u kritičnim trenutcima. Djeca i odrasli sudjelovali su u dijalogu, a pripadnici mnogih generacija ušli su u međusobnu interakciju. Naglašena je važnost uzajamnog povezivanja i afirmacije židovskog identiteta.

Paula Rem

Zahvala

Ovim se putem želim još jednom zahvaliti Židovskoj općini Osijek koja me podržala i bila izdavač moje knjige. Posebno hvala našem predsjedniku Damiru Lajošu i gospođi Nives Beissmann koji su pomogli da moja dugo očekivana knjiga doživi svoju promociju. Veliko hvala i mome unuku Demianu Papo na pomoći oko knjige, ali i na vrlo stručnoj i osjećajnoj promociji. Hvala i mnogobrojnim prijateljima koji su svojim prisustvom uveličali taj događaj.

Od kada sam 1976. godine saznao za svoje židovsko porijeklo, imao sam želju da jednom u budućnosti napišem knjigu o tome. No životne su okolnosti to stalno odgađale. Napokon, nakon više od 40 godina, u mojim poodmaklim godinama, želja mi se ostvarila. Od prvog dana, kada sam uopće pomislio da ću jednog dana napisati svoju životnu priču, u glavi sam imao naslov *Zaklela se Zemlja raju*. Moja je knjiga otišla na 73 adrese, što u Osijeku, što izvan njega, bilo u Hrvatskoj ili izvan nje. Otputovala je u sve države ex Jugoslavije, neke druge europske zemlje pa čak i do Bliskog istoka, Izraela, Australije, Južne i Sjeverne Amerike. Neke sam primjerke podijelio i na održanoj promociji.

Naravno da sam očekivao komentare. Moram reći da su stizali predivni komentari, i usmeni i pismeni, koji su mi stvarali osjećaj zadovoljstva i vrlo sam ih emocionalno doživljavao. No, kako to obično biva, uvijek se nađe netko kome se knjiga ne sviđa, netko tko će dati komentar koji vrijeđa. Žao mi je što je tako, no izdići ću se iznad toga. Menora svakako nije mjesto za osobne obračune, već za naše uspjehe i lijepe komentare.

Zvonimir Papo

Da se ne zaboravi – Sar-El

U vrlo teškim okolnostima 1948. godine proglašena je, napokon, država Izrael. Trebalo je mnogo toga ustrojiti u toj novonastaloj državi. Bilo bi sve mnogo lakše da u samom okruženju nije bilo toliko neprijateljskih država od kojih se svaki dan mogao očekivati napad, koji se, kao što znamo, i dogodio.

Početak 60-tih godina rodila se ideja da se osnuje grupa volontera iz država širom svijeta koja bi pomagala vojsci u sporednim poslovima. Dva naša dobročinitelja, porijeklom iz Bosne, koji su kao pioniri došli u Izrael, došli su na ideju da osnuju Sar-El. Bili su to vrlo poznati i cijenjeni ljudi, general David i gosp. Harri Wurci. Oni su kasnije pomogli da među volonterima bude i ljudi iz nekadašnje Jugoslavije.

Kada je krenulo volonterstvo iz Hrvatske, uključio sam se odmah na samom početku. Za mogućnost volonterskog rada saznao sam 1995. godine, a već sam sljedeće godine otputovao. Te prve godine bio sam u vojnoj bazi u Holonu. Svoj sam volonterski rad nastavio iz godine u godinu. Radio sam u ukupno dvadeset baza. Od svih volontera koji su odlazili iz bivše Jugoslavije, ostao sam volonter koji je najviše puta bio u Sar-El-u.

Moram napomenuti da se oko organizacije odlaska u Izrael najviše angažirao Nikola Jovanović iz Židovske općine Zagreb. U prvom valu krenulo je nas petnaestak volontera. Htjeli smo barem malo pomoći, ali i upoznati tu novu državu, ljude u njoj i njihov način života. Mlađi bi volonteri najčešće išli samo jednom, jer je posao koji se radio bio naporan – nije bilo jednostavno odrađivati sve što treba u ljetnom periodu na tako visokim temperaturama. Svega nas 5-6 nešto starijih volontera išlo je nekoliko godina uzastopno.

Dug je popis poslova koje sam radio tamo, no pokušat ću nabrojati neke od njih: čistio sam raznu opremu, pravio staze po bazi, bojavao brodove, popravljao velike antene, pomagao pri popravcima kamiona, radio u kuhinji, slagao namirnice, radio na odvajanju smeća, čišćenju laboratorijske opreme i još puno toga.

Godine 1998. našoj se grupi iz Hrvatske pridružila i grupa mladih volontera iz Srbije. Odlično smo se slagali s njima i ostvarili smo divna prijateljstva. Međutim, kako je vrijeme prolazilo, grupa se pomalo smanjivala, nekih nas je godina bilo svega pet. Nije nam to smetalo, stekli smo puno prijatelja, posebno iz Amerike, ali i drugih država.

Ne mogu da ne pohvalim mlade volontere koji nisu imali radnih navika, ali su svejedno dobro radili, jedino nisu bili oduševljeni nekim težim, prljavijim poslovima.

Nekoliko od tih mladih ljudi je poslije te prve godine volonterstva odlučilo doći živjeti u Izrael, gdje i danas žive, sada već u zrelim godinama.

Svakog bi nas jutro naša madriha, inače aktivna vojnkinja, raspoređivala na poslove koje je bilo potrebno obaviti. Kako naši mladi volonteri ne bi radili teže i prljavije poslove koji im se baš nisu sviđali, naš je Nikola našao rješenje. Nikola je već dobro govorio hebrejski pa je predložio našoj madrihi da na te poslove uvijek rasporedi njega i mene. Radilo se stvarno svašta, što god je bilo potrebno, no u sjećanju mi je posebno ostala 1998. godina. Radili smo u bazi Hel-Yam u Ashdodu. Nas dvojica najstarijih volontera dobili smo posao u jednom velikom hangaru gdje se obavljao servis i popravak ogromnih kamiona. Iako smo bili amateri, imali smo zadatak skidati velike kotače, vaditi iz njih ležajeve i veliku količinu dotrajale tot masti, a zatim u benzinu detaljno prati ležajeve pa ih onda nositi glavnom majstoru na pregled. Poslije pregleda bismo ili ostavljali stari ležaj ili bi dobili novi, nakon čega je opet slijedilo mazanje s tot masti, montiranje pa na kraju ugrađivanje kotača natrag na kamion.

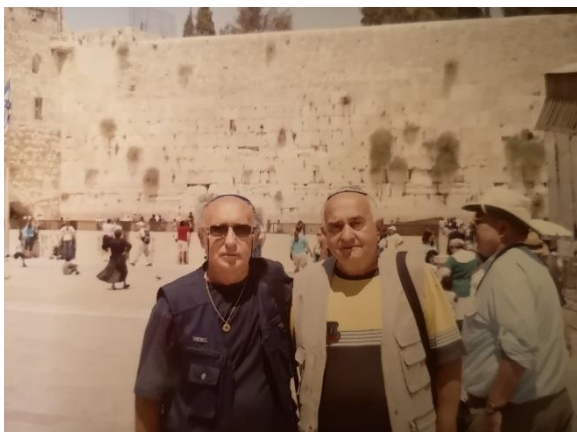
Bio je to težak posao, ali smo nas dvojica to brzo naučili i radili smo ga sa zadovoljstvom. Osjećali smo se korisno. Nije nam bio veliki problem što je posao težak, veći problem je bio što smo stalno bili zaprljani od tot masti i benzina. Svakog smo dana prije objeda morali mijenjati uniforme, često smo uzimali bilo koji broj jer je bilo teško naći pravu veličinu.

S prijateljem Nikolom Jovanovićem radio sam iz godine u godinu u otprilike 15 vojnih baza. Nažalost, Nikole više nema, godine i krhko zdravlje učinile su svoje, ali su

ostale divne uspomene. Odlaskom našeg Nikole, sa Sašom Latinovićem i sa mnom ostao je još par godina Eduard Brod iz Daruvara. Saša Latinović je radio sa mnom sigurno u desetak baza. Često sam mislio da ću do kraja života svake godine dolaziti u Sar-El, ali život je htio drugačije.

2007. godine smo Saša i ja jedini iz naših krajeva došli u Sar-El, u bazu Tel Hašomer. Nju smo najviše voljeli, u njoj smo bili najviše puta i osjećali smo se kao kod kuće. Odlučili smo da ćemo i 2008. nas dvojica ponovo ići. Na vrijeme smo se prijavili i kupili avionske karte. No desetak dana prije puta dobio sam moždani udar i završio u bolnici na tri tjedna, a nakon toga još tri tjedna na rehabilitaciji. To je, nažalost, za mene bio kraj Sar-El-a. Saša je otišao sam te 2008. godine. No kako je u to vrijeme imao jake migrene i visoki tlak, nikako se nije mogao uklopiti u rad, tako da se sedmi dan vratio kući te je i za njega Sar-El bio završen.

U tih dvadeset odlazaka u Sar-El doživio sam svašta, lijepih i ne tako lijepih stvari. Posebno pamtim 1997. godinu kada su se često događali teroristički napadi. Gotovo svakodnevne snažne eksplozije odnosile su nedužne živote. Za vrijeme našeg boravka u bazi Tel Hašomer, u Tel-Avivu se dogodila velika eksplozija u prepunom autobusu. Bilo je jako puno žrtava. Kako sam dugogodišnji darivatelj krvi, došao sam na ideju da među volonterima u našoj bazi pokušamo organizirati akciju darivanja krvi. Uz pomoć gospođe Povrzanović iz Opatije, uspio sam organizirati da u našu bazu dođe medicinski tim koji će prikupiti što veću količinu krvi. Odaziv je bio solidan, premda mnogi nisu mogli dati krv zbog povišenog tlaka ili niske razine željeza. Uz mene se za darivanje prijavio i moj prijatelj Saša iz Slovenije. Znajući za njegove probleme s visokim tlakom, rekao sam mu da neće moći dati krv. Te su ga moje riječi jako naljutile. Otišao je do liječnice, ona mu je izmjerila tlak koji je bio 240/120 te mu je, umjesto poziva za darivanje krvi, pozvana prva pomoć. Taj dan je naš Saša proveo u bolnici, gdje su mu srećom uspjeli sniziti tlak. Naši su volonteri toga dana darovali velik broj doza krvi

koje su bile iznimno potrebne unesrećenicima iz tog autobusa. Meni je to bilo treće darivanje krvi u Izraelu.

Naravno da rad i volontiranje, iako najvažniji, nisu bili jedini ciljevi naših odlazaka u Sar-El. Voljeli smo i turistički aspekt – obilaske i upoznavanje Izraela, tamošnjih ljudi i običaja. Uživali smo u druženju, kao i šaljivim događajima izvan radnog vremena. Preporučio bih svima, koji imaju želju, snagu i volju, neka odu barem jednom volontirati u Sar-El. Bit će im to, kao i meni, nezaboravno iskustvo.

Zvonimir Papo

Promocija *Budimpeštanskog dnevnika* Alfreda Fischera

Nakon pozdrava predsjednika Židovske općine Osijek Damira Lajoša, o knjizi su govorili urednik dr. sc. Siniša Bjedov, dr. sc. Kristina Peternai Andrić i dr. sc. Jaroslav Pecnik. Kristina Peternai prenijela je pozdrave nakladnika Josipa Pandurića. Promocija je bila izuzetno dinamična i uzbuđujuća, uz mnogo sugovornika koji su se izmjenjivali, a glumac Mario Rade izražajno je čitao fragmente iz knjige, što je kod publike probudilo velik interes za nabavljanjem knjige.

U glazbenom dijelu programa, publiku je počastio dječjački sopran Ivan Bulić, učenik Glazbene škole Franje Kuhača, svojom nadkorporealnom izvedbom pjesama *Eli, Eli* i *Jerušalaim šel zahav* uz klavirsku pratnju svoje profesorice Ivančice Hinek. Njegov nježni vokal donio je pravo osvježanje u vruću dvoranu Kulturnog centra.

8. travnja 2022. u 18 sati održana je promocija knjige "Još nekoliko dana: Budimpeštanski dnevnik 1944." Alfreda Fischera u prepunoj dvorani Kulturnog centra, gdje se stisnulo gotovo stotinjak osoba željnih nazočiti promociji, kao i mnoštvo medija. Entuzijazam Osječana vezan uz *Budimpeštanski dnevnik* pokazao se posve opravdanim: promocija je ponovno osječkoj javnosti otvorila židovsku povijest te podsjetila na važnost očuvanja sjećanja i činjenica vezanih uz zločine Holokausta. U publici se našlo mnoštvo poznatih lica i osoba značajnih za razvitak kulture grada Osijeka, uključujući članove Židovske općine Osijek, koji su došli pozdraviti i podržati počasnog predsjednika ŽO Osijek, prof. Darka Fischera, sina autora knjige.

Kristina Peternai naglasila je posebnost objavljivanja dnevnika kao književne forme koja pruža čitatelju potpuni uvid u osobni život svog autora. Prof. Peternai naglasila je kako objavljivanje dnevnika u sebi nosi paradoks, zato što je riječ o intimnoj formi teksta pisanog bez namjere objavljivanja. Forma dnevnika, pogotovo kad je vezana uz period poput Holokausta, čitatelju posreduje misli i osjećaje povijesnih osoba, doprinoseći razvijanju solidarnosti, baš kao i dnevnik Anne Frank. Prof. Peternai istaknula je privatne aspekte dnevnika koji su na nju ostavili poseban dojam, kao što su izvješća Alfreda Fischera o šetnjama s malim sinom Darkom. Naglasila je kako je dnevnik A. Fischera važan povijesni izvor vezan uz status Židova u Mađarskoj tijekom Drugog svjetskog rata. Atmosfera u kojoj je živio Alfred Fischer bila je obojena neimaštinom, tjeskobom, strahom i nelagodnom. Budimpeštanski Židovi živjeli su u stalnoj nadi u brzi dolazak sovjetskih osloboditelja, ali nažalost, nisu svi dočekali njihov dolazak živi, pa je tako A. Fischer ubijen samo desetak dana prije oslobođenja 18. siječnja 1945.

Ideja o objavljivanju dnevnika potekla je od njegovog urednika, nekadašnjeg ravnatelja Državnog arhiva u Osijeku Siniše Bjedova, koji je s publikom podijelio informaciju kako je do ideje uopće došlo. Saznavši da je osnivač osječkog Arhiva Kamilo Firinger pomogao obitelji Fischer pobjeći u Mađarsku, riskirajući vlastitu sigurnost prikazujući ih kao članove svoje obitelji, Bjedov se raspitivao o izvorima vezanim uz Alfreda Fischera te naposljetku saznao kako je budimpeštanski dnevnik još uvijek očuvan (za razliku od osječkog dnevnika koji je uništen). Bjedov je također naglasio kako je Kamilo Firinger drugi po redu Osječanin službeno proglašen *Pravednikom među narodima* od strane Yad Vashema.

Izlagači su napomenuli kako su tadašnja djeca, poput malenog Darka i njegove sestre, uspjeli preživjeti zahvaljujući svojim roditeljima – majci Margiti i ocu Alfredu, koji su poput Roberta Benignija u *La vita e bella* uspjeli održavati iluziju da je sve u redu. Zahvaljujući ekstremnim roditeljskim naporima, djeca su uspjela imati relativno

normalno djetinjstvo, unatoč negativnim događajima koji su ih okruživali. Međutim, stvarne su posljedice ipak na koncu prodrle u dječji svijet, jer su Darko i njegova sestra Lelja izgubili tatu. Na koncu su, nakon te tragedije, potisnuli iz sjećanja većinu događaja vezanih uz boravak u Mađarskoj.

U prijelaznom dijelu programa, dječjački sopran Ivan Bulić izveo je pjesmu *Jerusalaim šel zahav (Jeruzalem od zlata)*, izraelske glazbenice Naomi Shemer uz pratnju mentorice Ivančice Hinek. Ivanov ugodni, zvonki glas okrijepio je gledatelje između nastupa pojedinačnih sudionika promocije.

Fischerovi su bili ugledna osječka židovska građanska obitelj u kojoj je oboje roditelja bilo fakultetski obrazovano: otac Alfred radio je kao odvjetnik, a majka Margita bila je srednjoškolska nastavnica. Roditelji dječaka Darka i njegove sestre Lelje već su od 1939. godine bili svjesni da je samo pitanje vremena kad će se ratna zbivanja proširiti i na područje tadašnje države. Već duže vremena pribojavali su se mogućnosti širenja nacizma, znajući da bi posljedice za židovsko stanovništvo bile slične onima u Njemačkoj i Austriji. Nakon ustaškog dolaska na vlast, Alfred Fischer izbjegao je u Mađarsku gdje je situacija za Židove bila donekle sigurna do

1944. godine. Ubrzo nakon njegovog odlaska, i preostali članovi uže obitelji morali su preseliti, prvo u Bosnu, zatim u Mađarsku, pri čemu im je pomogao Kamilo Firingier.

Od Siniše Bjedova, publika je saznala kako je Alfred Fischer radio kao odvjetnik za Gabrijelu Pejačević, sestru skladateljice Dore Pejačević, kad ju je otac namjeravao razbaštiniti zbog njezine udaje za mađarskog plemića. Upravo oni pomogli su mu pronaći posao u Mađarskoj, što mu je omogućilo opstanak u Budimpešti za vrijeme najtežih dana. Osim o aspektima privatnog života, Alfred Fischer u svom je dnevniku mnogo pisao o trenutnoj političkoj situaciji te vlastitim političkim uvjerenjima. Prof. Pecnik prisutnima je razjasnio osnovne premise Fischerovog "građanskog liberalizma", koji je podrazumijevao mogućnost ravnopravnog suživota mnoštva zajednica u svojevrsnoj federaciji. Alfred Fischer je uspoređivao različite političke poretke, izražavajući vlastitu naklonost demokraciji (a ne diktaturi) i individualizmu (a ne kolektivizmu), u dubokom uvjerenju da politika ne treba govoriti o "općem", već individualnom interesu.

Prof. Pecnik objasnio je izraz "sintetički narod" koji Alfred Fischer koristi u svom dnevniku. Prema A. Fischeru, svaki "narod" obuhvaća mnoštvo međusobno ravnopravnih nacija, rasa i kultura, koje bi se trebale odreći "nacionalnog purizma" u cilju osiguravanja prosperiteta zajednice. Kozmopolitska uvjerenja Alfreda Fischera ističu se u njegovoj ideji da bi države, umjesto na nacionalnim osnovama, trebale biti uspostavljene na temelju "društvenog dogovora" između pripadnika svih konstitutivnih naroda i narodnosti, u kojem će biti definirane potrebe i mogućnosti svake zajednice.

Prof. Pecnik naglasio je kako je moral Alfreda Fischera temeljen na individualističko-pacifističkom religijskom postulat da "čovjek ne treba drugome činiti ono što ne želi da se njemu čini" te da pojedinac koji nije voljan žrtvovati sebe radi većeg cilja ne bi trebao to tražiti ni od drugih. Izražavajući nadu u brzo oslobođanje Budimpešte, uz svijest da je

sovjetski državni ustroj različit od onog o kakvom je sam sanjao, A. Fischer izrazio je načelno slaganje s teorijskom premisom socijalizma temeljenom na jednakopravnosti, ali je skeptično postulirao o njezinoj praktičnoj izvodivosti.

Pred kraj programa, publiku je još jednom oduševio Ivan Bulić, svojom andeoskom izvedbom *Eli, Eli*, uglazbljene verzije poznate pjesme izraelske heroine Hannah Szenes, mađarsko-židovske pjesnikinje, cionistice i partizanke koju su u 23. godini ubili fašisti i to upravo u Budimpešti.

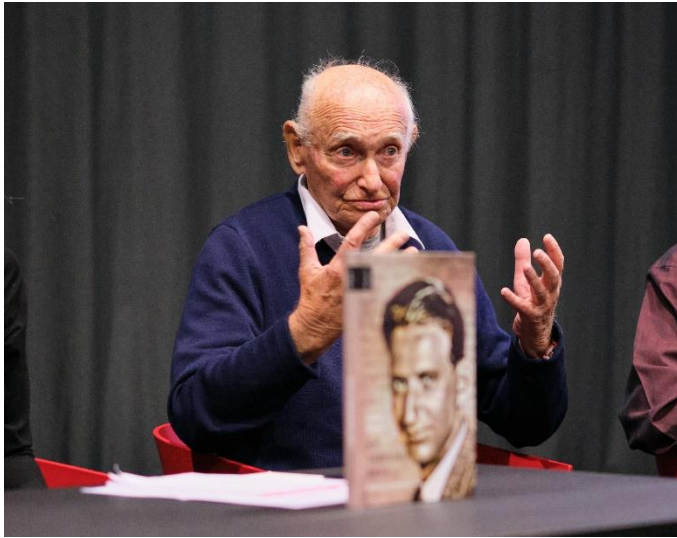
Na koncu, publici se obratio prof. Darko Fischer izražavajući ogromnu zahvalnost svima zaslužnima za objavljivanje knjige, kao i nazočnoj publici. "Drago mi je što je g. Bjedov uspio objektivno evaluirati dnevnik mog oca, jer ja to nikad nisam uspio. Naprosto, sve vezano uz mog oca i njegov budimpeštanski dnevnik za mene je veoma emotivno", naveo je Darko Fischer, izražavajući posebnu zahvalu Siniši Bjedovu koji je prepoznao književni potencijal u zapisima Alfreda Fischera.

Nakon gromoglasnog pljeska oduševljene publike uslijedilo je druženje u foajeu, gdje je bila pripremljena zakuska. Mnogi gosti odlazili su čestitati prof. Fischeru, kupiti knjigu, zatražiti autogram. Još dugo vremena nakon završetka formalnog dijela programa, nastavilo se ugodno druženje članova Židovske općine Osijek s prof. Darkom Fischerom.

Paula Rem

Kako su me spasili

Ja sam Darko Fischer i stari sam Osječanin. Da sam star, to se vidi, a da sam Osječanin, to se čuje kada progovorim. Preživio sam Holokaust zahvaljujući nizu sretnih okolnosti. Zbog toga, a i zbog selektivnosti moje memorije, u mojim sjećanjima ima malo groznih stvari. Ta sam teška sjećanja svjesno ili nesvjesno potisnuo. Osim toga nisam putovao u zatvorenom vagonu za stoku bez hrane i vode, nisam bio zatvoren u logoru iza bodljikave žice s visokim naponom, nisam trpio batine, okrutni fizički rad, nisam vidio masovna ubijanja i

odvođenja u plinske komore, nisam vidio dim iz dimnjaka krematorija. Zato će moja priča više sličiti na sjećanja o donekle normalnom djetinjstvu nego na užase Holokausta. Više su pretrpjeli moji roditelji i bake, koji strahovali za nas djecu i nastojali nas spasiti. Nisam bio svjestan, kolike su napore oni morali podnijeti da mi preživimo, niti sam se kasnije znao odužiti za njihove napore i izreći im svoju zahvalnost. Zato sada, mnogo godina kasnije, kada su ti moji spasioci već davno mrtvi, pokušavam im se odužiti, pričajući svoju priču, onima koji su je voljni čuti.

Miran i sređen život moje obitelji u Osijeku, oca, majke, moje sestre i mene, trajao je do travnja 1941. kada je na ovim prostorima započeo rat. Imao sam tada tri godine. Moja je sestra bila četiri godine starija.

Već 27. ožujka 1941., kada je došlo do vojnog udara u Beogradu, znali smo da će biti rata u do tada mirnoj tadašnjoj državi, Kraljevini Jugoslaviji. Već 10. travnja osnovana je na dijelu Hrvatske i Bosne nacistička država, groteskno nazvana Nezavisna država Hrvatska, skraćeno NDH, ubrzo sinonim za grozne zločine i genocid nad Srbima, Židovima i Romima. Osječku sinagogu zapalili su pristaše nacista već oko sredine travnja, a rasni zakoni doneseni su krajem istog mjeseca. Židovima je oduzeta gotovo sva vrijedna imovina. U to su spadali i radio aparati, što je u to vrijeme bila posebna vrijednost, a postojala je i zabrana slušanja savezničkih radio stanica. Moj stric morao je predati svoj automobil, moj otac morao je predati radio prijemnik i morao je u gotovini platiti kontribuciju. Morali smo se preseliti iz naše kuće u centru, na periferiju grada u znatno nepovoljnije uvjete. Tu smo imali mnogo sreće. Jedni naši dalji rođaci, obitelj sestrične u drugom koljenu moje bake, bili su „arijevci“. Napravili su dobro djelo, preselili su se u našu kuću u Sokolskoj ulici (sadašnja Keršovanijeva), a mi smo se preselili u njihovu kuću u Dubrovačkoj ulici. Donekle se sjećam tog događaja. Moja sestra i ja smo upravo tada oboljeli od ospica, pa je preseljenje bilo još teže. Sjećam se da smo pri tome jedan dan boravili kod strica u Županijskoj ulici.

Moj otac je iznenada nestao. Kao istaknuti advokat, Židov, a još k tome i mason, odmah mu je prijetilo hapšenje. Najprije ga je njegov brat, liječnik u osječkoj bolnici, sklonio u bolnicu, odakle je preko Drave, koja je tada postala granica s Mađarskom, prebjegao u tada još za Židove razmjeno sigurnu zemlju. S mojom majkom nas dvoje djece i baka po očevoj strani nastavili smo živjeti pod skromnim uvjetima u Dubrovačkoj ulici. Donekle se sjećam tog razdoblja.

Sjećam se, da smo morali štedjeti električnu energiju jer nam je bilo nametnuto ograničenje potrošnje. Svjetlo se moglo paliti tek kasno, kada je bio potpuni mrak. Sjećam se, da smo mi djeca negodovali što večeramo po mraku, ali smo se tješili, da „svoja usta možemo

pronaći i po mraku“. Sjećam se da je neko vrijeme, vjerojatno početkom 1942. godine s nama stanovala jedna djevojčica, nešto starija od mene. Zvala se Hanika. Pretpostavljam da je to bila jedna od djevojčica oslobođenih iz đakovačkog logora i kasnije predanih na udomljenje u neku osječku obitelj. Što je kasnije bilo s tom djevojčicom, nikada nisam saznao.

Početkom 1942. godine se saznalo da će svi Židovi iz Osijeka i okolice biti deportirani u sabirni logor, koji će se izgraditi na Tenjskoj cesti. Vlasti su obmanjivale, tvrdeći da će to biti konačno rješenje. Moj je otac u to vrijeme već bio u Mađarskoj. Pretpostavljam da je moja majka procijenila da će to za nas predstavljati smrtnu opasnost i da trebamo bježati iz Osijeka. Pokušala je nekoliko puta da i nas prebaci u Mađarsku, ali su ti ilegalni prijelazi granice u zadnji čas propali. Konačno, uspjela nas je prebaciti u sjevernu Bosnu gdje su se u to vrijeme sklonili moji stric i strina, oboje liječnici. Tamo su privremeno bili na sigurnom, radeći na suzbijanju endemskog sifilisa. Tu akciju spašavanja židovskih liječnika pokrenuo je zagrebački liječnik Ante Vuletić te je zahvaljujući njemu mnogo židovskih liječnika našlo spas najprije u Bosni, a kasnije u partizanima. Ante Vuletić je naknadno i posthumno za ovo svoje humanitarno djelo dobio *Medalju pravednika među narodima* od Yad Vashema, muzeja u Jeruzalemu. (Od osječkih liječnika i ljekarnika koji su se preko Bosne i partizana spasili, pamtim nekoliko imena: Oto i Klara Fischer - moji stric i strina, Ladislav i Mira Lederer, Egon Ginsberg, Ivo Herlinger, Karlo Orenstein, Pavao Centner, Đorđe Šosberger, Željko Fuks).

Margita Fischer s djecom

Putovanja iz Osijeka u Odžak, mjesto u sjevernoj Bosni, donekle se sjećam. No kako je to moja majka uspjela organizirati u to nesigurno vrijeme, kada su jedine komunikacije bile pošta i brzojav, a mi smo bježali skrivajući se, uopće mi nikada nije bilo jasno. Bilo je to krajem ožujka 1942. Stigli smo do Slavenskog Šamca vlakom i zatim do obale ledene Save. Tamo smo skelom prešli na drugu obalu. Ti prelasci preko hladne vode, na drugu, sigurniju stranu, motivi su mnogih sjećanja raznih umjetnika. Slikar Zlatko Bourek oslikao je to u mnogim svojim djelima. Pjesnik Vladimir Nazor izrazio je to u svojoj pjesmi *Čamac na Kupi*. Slično sam i ja doživio prijelaz preko Save, a kasnije i prijelaz preko Drave u Mađarsku. Na drugoj strani Save čekala su nas seoska kola s konjskom zapregom s kojima smo se dovezli do Odžaka i našli smještaj kod strica i strine koji su radili i stanovali u zgradi zdravstvene stanice.

U Odžaku smo bili razmjerno sigurni. Moja je sestra išla u školu, ja sam se igrao u okolini kuće. Bio sam jako zločesti dječak, majka je teško izlazila na kraj sa

mnom, grdila me, prijetila da će me odnijeti u svinjac, jer tamo spadam i da će me namlatiti „tepihklopfom po turu“. Sjećam se, kako sam jednom, kada se otkrila neka moja nepodopština, pokupio „tepihklopfere“ iz ormara i sakrio ih u vrtu kako bi izbjegao batine. Na moje veliko iznenađenje, kada se to sve otkrilo, nisam dobio batine, nego je moja domišljatost izazvala simpatije odraslih. Uvjeti u kojima smo živjeli bili su skromni. Hranili smo se kukuruznom projom i pekmezom od šljiva. Kupali smo se u koritu u kojem se u dvorištu u ljeto zagrijala voda. Odrasli su potajno slušali radio London. Slavili su potajno vojne uspjehe saveznika. Higijenski uvjeti su također bili loši. Moja se sestra dva puta krajnje teško razboljela i jedva izbjegla smrt. Ja sam bio otporniji jer sam stekao prirodni imunitet ne pazeći mnogo na svoju čistoću. Zato sam usvojio i do danas zadržao načelo: „Čistoća je pola zdravlja a nečistoća druga polovica. Ja se opredjeljujem za ovu drugu polovicu!“

U tom bosanskom gradiću s pretežno muslimanskim stanovništvom, mještani su prema nama bili ljubazni, cijenili su napore liječnika, moga strica i strine, koji su im bili jedina liječnička pomoć. Moja strina je još mnogo godina kasnije, nakon rata, održavala prijateljske veze s nekim stanovnicima Odžaka. Oni su dolazili u Osijek, a jednom smo prilikom i mi – ja, moja strina Klara Fischer i moj sin Igor 1973. godine posjetili Odžak i bili pred kućom u kojoj sam proveo jednu ratnu godinu.

U svim tim bježanjima i skrivanjima do tada, a i kasnije, mi nismo otkrivali naš židovski identitet. Nismo nosili žutu zvijezdu, nadali smo se da nećemo biti otkriveni i da ćemo se možda spasiti zahvaljujući i formalnom „pokrštavanju“, prijelazu na protestantsku vjeru, što smo ranije obavili u Osijeku u crkvi u mađarskoj Retfali. O tome smo imali dokument, s kojim smo se zavaravali, da nam pred progonom nacista pruža nekakvu zaštitu.

Prilike u Bosni su se pogoršavale kako su borbe između partizana i ustaša bivale sve žešće i približavale se gradovima. Židovski liječnici iz Odžaka odlučili su otići u partizane, dok se moja majka odlučila na bijeg u Mađarsku. U proljeće 1943. opet smo bježali. Da naš odlazak ne bi bio sumnjiv, moj je stric smislio priču o mojoj bolesti, upali slijepog crijeva, zbog čega moram na hitnu operaciju u Osijek. Ja sam putem do Osijeka glumio bolesnika i morao cijelo vrijeme zapomagati i jaukati, što me jako zabavljalo, no u tome sam toliko pretjerao, da mi je majka u jednom trenutku čak rekla: „Pa ne moraš baš cijelo vrijeme toliko jaukati!“ Primio sam to kao uvredu svojim glumačkim naporima! Sjećam se kako me je jedan snažni susjed odnio iz kuće u seoska kola. Opet je započelo putovanje seoskim kolima do Save, prijelaz preko hladne rijeke, put vlakom do Osijeka.

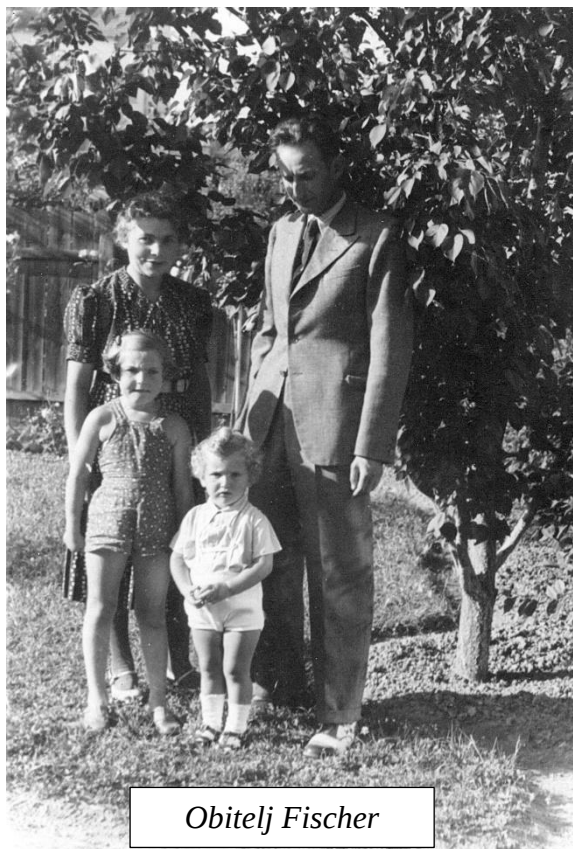
U Osijeku nam je ilegalni prilaz preko granice u Mađarsku omogućio osječki advokat Kamilo Firingier. On je imao kućicu na lijevoj obali Drave, ali i pograničnu propusnicu za sebe i svoju obitelj za prijelaz granice. Nama, djeci, strogo je bilo rečeno da pri prijelazu ništa ne govorimo. Ako nas slučajno nešto pitaju, trebamo reći da nam je Firingier otac. Ako nas otkriju, svi ćemo stradati. Bilo je to biti ili ne biti, živjeti ili umrijeti u nekom od logora.

Kod stražarnice na mostu preko Drave, Firingier nas je predstavio kao svoju obitelj, vjerojatno podmitio stražare te smo preko mosta prešli hladnu rijeku i našli se na sigurnijoj strani. Sjećam se da mi je na mostu majka rekla: „Vidiš Darko Dravu, možda je više nikada vidjeti nećeš!“. Kamilo Firingier se ovim djelom izložio velikoj opasnosti jer da je otkriven u spašavanju Židova, mogao je smrtno stradati. Kamila Firingiera smo za ovo njegovo djelo predložili za *Pravednika među narodima* i upravo smo dobili potvrdu toga.

Do navečer smo boravili u kućici Kamila Firingiera uz Dravu, a onda nas je jedan susjed seoskim kolima odvezao do željezničke stanice u Dardi. Tamo smo sjeli na noćni vlak i ujutro stigli u Pečuh. U Pečuhu smo imali rodbinu, kod koje smo ostali možda dva-tri dana. Tada sam prvi puta počeo učiti i govoriti mađarski jezik, što mi je dobro išlo pa sam u narednih oko dva mjeseca već savladao taj jezik. Putovanja iz Pečuha za Budimpeštu niti susreta s ocem se ne sjećam. Vjerojatno smo u Budimpešti ostali vrlo kratko i brzo produžili na jednu pustaru na istoku Mađarske. Moj je otac ostao u Budimpešti gdje je imao kontakte s jednim svojim bivšim klijentom iz Osijeka. Moj otac je još sredinom 30-ih godina vodio parnicu za Gabrijelu Pejačević, kćer grofa Teodora Pejačevića i polusestru Dore Pejačević, poznate hrvatske kompozitorice. Gabrijela Pejačević udala se protiv volje svoga oca Teodora za mađarskog grofa Jozsefa Kohanovszkog. Zbog toga ju je njen otac pokušao razbaštiniti. Moj otac je uspio u parnici pobiti takvu odluku Teodora Pejačevića. Obitelj Kohanovszky bila mu je za to vrlo zahvalna i prijateljski naklonjena. Za rata su oni živjeli u Budimpešti, s mojim ocem su sklopili i neke financijske poslove, što je mom ocu donosilo nekakve prihode. Zahvaljujući tome moja obitelj je imala nekakva sredstva za preživjeti ratna vremena u Budimpešti.

Na pustari smo se smjestili u jednoj nešto boljoj kući od onih u kojima su živjeli tamošnji seljaci. Bili smo okruženi ovcama i pilićima, što je nama djeci bilo zabavno. Pred zimu 1943. smo se preselili na drugu obližnju pustaru i smjestili se u jednu napuštenu kuću koja je služila

kao skladište suhog povrća. Tako smo bili na izvoru hrane, ali je u toj zgradi bilo i puno miševa. Na istoj pustari živjela je i jedna židovska obitelj koja je djelomično bila porijeklom iz Osijeka. Družili smo se s njima i ja sam imao prijatelja u njihovom sinu, mom vršnjaku.

Obitelj Fischer

Okolnosti su se bitno promijenile na lošije, kada je u proljeće 1944. došlo do prevrata u Mađarskoj i kada su na vlast došli mađarski fašisti zvani „njilaši“ što je odgovaralo hrvatskim ustašama. Netko je na pustari na kojoj smo boravili otkrio naš židovski identitet i morali smo opet bježati. Krenuli smo u Budimpeštu, veliki grad u kojem smo se mogli lakše sakriti. I dalje smo krili svoj židovski identitet. Dobro se sjećam, kako nam je majka govorila, da nikako ne smijemo reći da smo Židovi, jer ćemo tada završiti u logoru, i ako već nešto moramo kazati, smijemo samo reći da smo izbjeglice iz Hrvatske. Ne znam da li su moji roditelji imali ikakve dokumente, možda samo dozvolu boravka u Mađarskoj. Imali su i „zaštitnu putovnicu“ ili „Schutzpass“, dokument koji su moji roditelji dobili od veleposlanstva neutralne Švicarske. U dokumentu je pisalo da su vlasnici takvog dokumenta pod zaštitom veleposlanstva. Nade da će takav dokument značiti i spas pred progonom i ubojstvom pokazale su se lažnim. Moj otac stradao je pred sam kraj rata u Budimpešti, ubijen je od grupe

„njilaša“, vjerojatno zločinaca koji su se bavili pljačkom, skupljali grupe „sumnjivaca“, ubijali ih na obali Dunava, a zatim mrtva tijela bacali u rijeku.

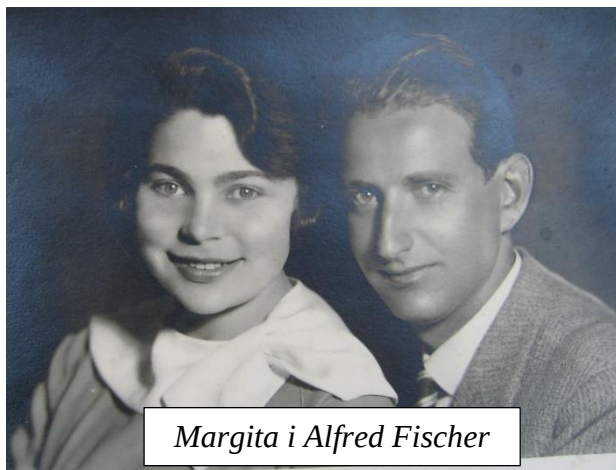
U Budimpešti smo stanovali u jednoj unajmljenoj sobi, u stanu koji smo nazivali pansionom, no iz sigurnosnih razloga smo se često selili. Kad je moj otac naslutio opasnost, odvodio bi me u neke druge stanove da tamo boravim dok ne prođe opasnost. Moja sestra i ja smo povremeno boravili u domovima za ugroženu djecu. U organizaciji švedskog Crvenog križa i švedskog diplomate Raula Walenberga, takva skrovišta pružala su privremenu zaštitu u danima većih opasnosti, kada je dolazilo do masovnog odvođenja Židova. Povijesne činjenice govore da je Wallenberg bio izraziti humanist koji je od srpnja do prosinca 1944. spasio na desetke tisuća mađarskih Židova, dobavljajući im zaštitne putovnice te im često donoseći hranu i osiguravajući elementarno preživljavanje. Štoviše, Wallenberg je u Budimpešti iznajmio 32 zgrade koje je formalno nazvao švedskim knjižnicama i institutima te im osigurao status eksteritorijalnosti i u njih smjestio gotovo deset tisuća ljudi. Ja i moja sestra provodili smo često po nekoliko dana i noći u takvim skrovištima.

Moja sestra nije mogla nastaviti školovanje niti sam ja mogao započeti svoje. U to sam vrijeme imao sedam godina i želio sam ići u školu. Donekle sam naučio slova. Ratne prilike u Budimpešti postale su sve teže približavanjem Crvene armije koja je brzo prodirala na zapad s ciljem da osvoji Njemačku i porazi neprijatelja. Mi smo naravno priželjkivali što skoriji dolazak Rusa, tako da nam bombardiranje i granatiranje opkoljenog grada nije padalo previše teško. Žestoki napadi na grad počeli su pred sam kraj 1944. godine. Sklonili smo se u jedno improvizirano sklonište, jer u uređenom skloništu nije bilo mjesta.

I onda 18. siječnja 1945. osvanulo je tiho jutro. Po snijegom pokrivenoj ulici koju smo vidjeli iz našeg skloništa vukla se kolona nekakvih vojnika. Odjednom je jedna žena koja je to

s nama promatrala uzviknula: „Pa to su Rusi“. Tako je za nas završilo stradanje i preživljavanje Holokausta.

Iza toga smo imali još nepritika, ali nam životi nisu bili ugroženi. Od vojnika Crvene armije nismo doživjeli, koliko se ja sjećam, nikakve neugodnosti, iako smo kasnije čuli razne priče o njihovom brutalnom ponašanju prema civilima, naročito ženama. Kako smo mi govorili hrvatski, s njima smo zahvaljujući sličnosti ruskog i hrvatskog jezik mogli razgovarati. Moja majka prodala je na ulici jednom ruskom vojniku svoj zlatni ručni sat. S tim novcima je nabavila nešto hrane. Kasnije smo bili smješteni u jednu vojarnu pod ruskom upravom odakle smo organiziranim konvojem za izbjeglice iz Jugoslavije otputovali u Vojvodinu. Putovali smo u teretnim vagonima i put od Budimpešte do Kikinde trajao je oko 5 dana i noći. Po prelasku mađarske granice i dolasku u Jugoslaviju, dočekali su nas lokalni seljani i dijelili nam hranu. U Kikindu smo stigli početkom travnja. Čekali smo u sabirnom centru dok Osijek nije bio oslobođen, što se zbilo 14. travnja. Na put za Osijek krenuli smo preko Novog Sada i Šida. U srijemskom selu Čerević, boravili smo nekoliko dana kod naše ujne. Tamo nam se na putu za Osijek pridružila i moja druga baka, baka po majci, koja se četiri godine Holokausta skrivala u podrumu seoske kuće. Do Osijeka smo putovali što pješke, što zaprežnim volovskim kolima, nešto vlakom, nešto nekim vojnim kamionima. Sjećam se puta od Šida do Osijeka. Na jednom raskršću u Šidu čekali smo da nas netko poveze za Osijek. Nešto nakon podneva zaustavio se jedan vojni kamion i povezo nas je. Nas petero: moja majka, dvije bake, moja sestra i ja putovali smo prašnom cestom u otvorenom kamionu. Bio je drugi svibanj 1945. Bili smo neobično sretni kada smo u daljini ispred nas ugledali toranj osječke crkve, dimnjake osječkih tvornica i zgrade našeg rodnog grada. Kamion se zaustavio pred zgradom Doma zdravlja u Tvrdi. S ono nešto malo prtljage stigli smo pred našu kuću u Sokolskoj ulici 6 (danas Keršovanijeva). Naši rođaci, Josip i Zdenka Fančović s kojima smo još 1941. zamijenili stanove, su nas odmah primili i smjestili.

Margita i Alfred Fischer

Rat je i zvanično završio koji dan kasnije. Poslijeratni život, koliko god je za mnoge bio težak jer su vladale oskudica i neimaština, za nas je bio mnogo bolji od svega što smo proživjeli u one grozne četiri godine. Bili smo sigurni i slobodni. Zato su mi godine neposredno iza rata ostale u ugodnom sjećanju. Krenuo sam u školu, život se normalizirao, nestalo je straha za goli život. Majka se zaposlila, baka je pomagala u kućanstvu, obje su brinule za nas djecu, dok smo mi, djeca, išli u školu. Na iseljavanje u Izrael naša majka nije ni pomišljala, jer su nam se prilike u Osijeku, u

vlastitoj kući i s majčinim sigurnim poslom profesorice na gimnaziji, činile znatno boljim nego neizvjesnost u novonastaloj državi Izrael. Sjećam se nekih susjeda, Židova, koji su se spremali za aliju. Pred kućom su stajale velike drvene kutije s natpisom "Haifa" u koju su susjedi pakovali stvari.

Moja majka je bila neodlučna oko našeg uključivanja u rad i život Židovske općine Osijek. Bojala se, vjerojatno, ponovnih progona i nevolja. Ja sam tek sa 17 godina prvi puta išao na ljetovanje sa židovskom omladinom, prepoznao svoj židovski identitet te od onda do svoje starosti bio aktivan u židovskim krugovima.

Darko Fischer

Projekt EXPLORE(R) – Narativi prošlosti

Važno je pamtiti, sjećati se! Važno je prenijeti sjećanje na sljedeće generacije, kako se ne bi ponovilo! Upravo to podučava projekt *EXPLORE(R)* koji približava osobne priče žrtava stradalih tijekom NDH (1941-1945) mlađim generacijama. U projekt su se uključili mladi iz četiri srednje škole (Elektrotehničke i prometne škole, II. Gimnazije, Medicinske škole i Tehničke i prirodoslovne škole Ruđera Boškovića) i Akademije za umjetnost i kulturu Osijek, zajedno s nastavnicima. Krenuli su u avanturu pravih istraživača svoje zajednice!

Za zanimljivi početak, mladi su jesenas sudjelovali na propedeutičkom edukacijskom modulu koji se sastojao od 3 radionice. Prvu radionicu održao je dr.sc. Zoran Kojčić, član udruge Generator, na temu kritičkog mišljenja i njegove primjene u prepoznavanju negativnih društvenih pojava u odnosima pojedinca i zajednice. Kroz radionicu su propitani koncepti odnosa Ja i Drugi, uloga pojedinca u društvu, društveni sistemi i negativne posljedice po pojedinca pod pritiskom zajednice, društva i države. U radionici su provedene vježbe i aktivnosti kritičkog mišljenja. Jedna od zanimljivijih je bila vježba pod nazivom *Pogled u lice Drugog* koja uči kako prepoznati intimne trenutke u našem odnosu prema drugim ljudima, vođena filozofijom Emanuela Levinasa koji tako intimne trenutke pretpostavlja pod temeljnim problemima etike i moralnog ponašanja.

Drugu radionicu je vodila prof. Ana Boban Lipić s temom *Ne budi glas koji šuti*.

Predavačica je učenicima pokušala približiti psihološke mehanizme koji stoje u podlozi ljudskog ponašanja u grupi, a koji su univerzalni i koji se mogu primijeniti na različite društvene situacije kako u prošlosti tako u sadašnjosti. Razumijevajući što ljude pokreće u njihovom ponašanju, zašto donose određene odluke, kako situacijski čimbenici i socijalne grupe kojima pripadaju oblikuju njihovo ponašanje, imamo mogućnost bolje upravljati vlastitim ponašanjem.

Na trećoj radionici prvi dio podučavanja je održao prof. povijesti Tomislav Vuković s temom *Pravednici među narodima* koja je imala za cilj produbiti znanje o pojedincima koji su tijekom Drugog svjetskog rata riskirali živote kako bi spašavali sunarodnjake, susjede i prijatelje Židove u različitim zemljama Europe, a koji danas imaju svoje počasno mjesto među Pravednicima među narodima u Yad Vashemu. Druga tema je bila *Multietnički Osijek* koja je upoznala učenike s kulturno-povijesnim naslijeđem najznačajnijih nacionalnih i vjerskih manjina te njihovim značajnim doprinosom društvu. Kraj radionice i edukacijskih modula zaokružio je vrlo interesantnim predavanjem Ivan Kristijan Majić, ravnatelj Kulturnog centra Osijek, s temom *Umjetnost i propaganda*. Na zanimljivim primjerima iz povijesti umjetnosti, učenici su naučili kako politička klima može utjecati na umjetnost, ali i koristiti umjetnost kao sredstvo propagande.

Učenici su također, po završetku radionica, posjetili *Muzej osobnih priča* i poslušali priče Roma i Židova, nadopunjujući stečeno znanje sa stvarnim osobnim pričama pripadnika manjina.

U listopadu smo organizirali studijsko putovanje u spomen područje Jasenovac za učenike i nastavnike. Putovanje je bilo poučno, a učenici su ostali šokirani nekim spoznajama stekavši dojam o stradanjima i strahotama. Ovo su neke od misli koje su podijelili:

„Narodna poslovice kaže: Oni koji ne znaju povijest osuđeni su da je ponove!... Strahote Drugog svjetskog rata ne smijemo opet proživjeti i dopustiti da se ponove. Zato je važno posjećivati spomen područja posvećena žrtvama, jer mrtvi živima oči otvaraju.“

„Pišem ti ovo pismo da ti kažem o dojmovima koje sam doživjela danas u posjeti logoru Jasenovac. Budeš li ikada imao priliku posjetiti ovo mjesto, dođi! Imat ćeš priliku upoznati se s povijesti te sudbinom žrtava ovog logora. Vjerujem da bi ti se svidjelo koliko i meni. Slušanje priča te gledanje slika moglo bi te navesti na duboko razmišljanje.“

„Sve što sam čula treba prenijeti mlađim generacijama da se ovakvo zlo više ne ponovi. Pitala bih kako su preživjeli nastavili svoj život? Kako skupiti snage za dalje?“

U siječnju ove godine učenici, sudionici edukacijskog modula, održali su multiplikacijske radionice za ostale učenike i time podijelili stečena znanja svojim školskim kolegama. Jedan važan segment projekta je upravo dijeljenje međusobnog znanja i povećavanje broj educiranih učenika o ovim važnim temama.

Za kraj projekta najavljujemo umjetničke kreativne radionice u travnju ove godine, pod vodstvom docenta Maria Matokovića s Akademije za umjetnost i kulturu Osijek. Radionice se nastavljaju na prethodno istraživanje osobnih sudbina žrtava, što svakako podrazumijeva imena, memorabilije ili sjećanja u obliku zapisa ili video dokumentacije. Nastala umjetnička djela činit će završnu izložbu učeničkih radova u Kulturnom centru Osijeku i na ulicama grada, u lipnju ove godine.

Nositelj projekta je Nansen dijalog centar u partnerstvu s Kulturnim centrom Osijek i udrugom Generator, a vjerni suradnik i promicatelj našeg rada je Židovska općina Osijek. Projekt financira njemačka Zaklada EVZ (Erinnerung Verantwortung Zukunft).

Senata Majić

Međunarodno natjecanje za mlade *Lokalna židovska groblja:* *Židovsko groblje u Vinkovcima*

Europska inicijativa za židovska groblja i Centropa pozvale su u siječnju ove godine škole iz Hrvatske, Ukrajine, Mađarske, Poljske, Slovačke, Litve i Gruzije da sudjeluju u međunarodnom natjecanju za mlade na temu *Lokalna židovska groblja*. Zadatak mladih bio je ispričati priču o židovskom groblju u svome mjestu ili regiji kroz film, napraviti profil groblja na Google Sitesu ili online brošuru.

Znajući da je postojala židovska zajednica u Vinkovcima i da o ovoj temi na školskoj razini nije bilo većeg interesa i aktivnosti, odlučile smo se prijaviti na natjecanje. Nakon što smo ciljeve, ishode i konkretne aktivnosti projekta predstavile učenicima, odlučili smo ujediniti snage osnovnih škola Ivana Mažuranića i Bartola Kašića iz Vinkovaca i izraditi online brošuru o Židovskom groblju u Vinkovcima. Vrijeme online škole i mjera vezanih za Covid nije nam bilo naklonjeno, stoga smo smanjile obim planiranih projektnih aktivnosti i uključenih učenika.

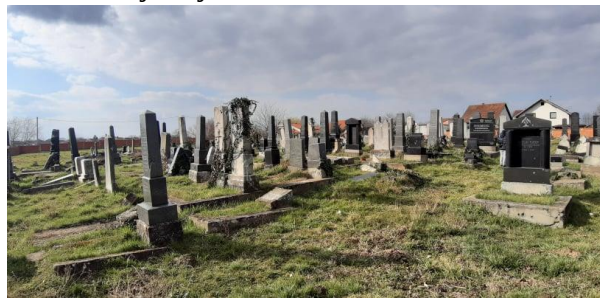
Ivan, Nika, Rebeka i Sara krenuli su s fotoaparatom, papirom i olovkom u istraživanje židovskog groblja. Oduševila nas je znatiželja i pijetet koje su pokazali naši učenici istražujući ovu temu. Postavili smo brojna istraživačka pitanja. Zanimalo nas je koliko je groblje staro, koliko se grobova nalazi na groblju, hoćemo li pronaći najstariji i najmlađi grob, što znače pojedini simboli na grobovima, koje su to klesarske radionice izrađivale grobove, koja su najčešća prezimena na grobovima...

Uz ova, još su mnoga druga pitanja prošla kroz glave malih istraživača. Nas dvije bile smo animatorice i moderatorice, zadovoljne samostalnošću i ažurnošću učenika. Kao sažetak donosimo osnovne informacije o groblju:

Židovsko groblje u Vinkovcima osnovano je oko 1870. godine. Zajedno s

učenicima izbrojali smo 334 groba. Pokušali smo pronaći najstariji i najmlađi grob. Najstariji grob datira iz 1876. godine. Najmlađi grob pripada doktoru Jakši Andriću koji je rođen kao Židov, ali je promijenio vjeru i ime u kršćansko. Iako njegov grob izgleda poput kršćanskih grobova, nalazi se na židovskom groblju i to do groba njegovih roditelja.

Istražujući natpise na grobovima primijetili smo da su najčešća prezimena Gross, Adler, Pollak, Beck, Deutsch... Podaci o pokojniku većinom su napisani na tri jezika: hrvatskom, njemačkom, hebrejskom ili kombinacijom jezika.

Nakon istraživanja i fotografiranja izrađena je brošura koju smo zatim predali međunarodnoj komisiji. Učenici su nestrpljivo čekali rezultate, a možemo iskreno reći da smo i same bile jako znatiželjne hoćemo li osvojiti kakvu nagradu.

Na kraju smo osvojili drugo mjesto na međunarodnom natjecanju u kategoriji hrvatskih škola – kategorija brošure. Jako smo ponosne na učenike i njihovo zanimanje za ovu zanimljivu temu, no ovo je tek početak. Ima još pitanja, ideja i projekata. Ima i novih generacija koje trebaju znati više o ovoj temi i povijesno-religioznim vlastitostima grada u kojemu žive.

Brošuru je moguće vidjeti na poveznici: <https://bit.ly/zidovskogrobljevk>, a link se može ručno unijeti u alatnu traku.

Ana Volf, učiteljica vjeronauka
Ivana Spajić, učiteljica povijesti

Obilježavanje Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta u OŠ „Grigor Vitez”

Učenici osmih razreda OŠ „Grigor Vitez” pridružili su se obilježavanju Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta 27. siječnja ove godine. Nakon povratka sa zimskih praznika odvojili smo šest nastavnih sati Engleskoga jezika kako bismo učili o židovskoj povijesti, kulturi i baštini te životu Židova u Europi i Hrvatskoj do 1939. godine. Poučavanje o Židovima i Holokaustu je međupredmetna tema i smatram da ne bi trebala biti obrađivana isključivo na satima Povijesti.

Cilj nam je bio uvidjeti kako su Židovi živjeli prije nacističkog progona pa smo si postavili pitanje: Tko su bili ljudi koji su izgubili živote tijekom Drugoga svjetskog rata? Umjesto brojeva i statistika, željeli smo saznati o njihovim svakodnevnim aktivnostima unutar obitelji i zajednica u kojima su živjeli.

Zbog epidemioloških uvjeta ove godine nismo mogli posjetiti prostorije ŽO Osijek, no Nives Beissmann, voditeljica Nedjeljne škole u Židovskoj općini Osijek, izašla nam je u susret i približila nam židovske običaje i kulturu. Posjetila nas je u školi i održala dvosatno predavanje. Uživali smo slušajući o temama o kojima smo znali ponešto, no nismo ih do kraja razumjeli. Gospođa Beissmann strpljivo je odgovarala na sva pitanja koja smo imali, a bilo ih je puno.

Nakon toga, obogaćeni novim spoznajama, krenuli smo u vlastito istraživanje. Posjetili smo internet stranice arhiva muzeja *Unites States Holocaust Memorial Museum* u Washingtonu i pregledavali dostupne fotografije o svakodnevnom životu Židova u Europi do 1939. godine. Htjeli smo saznati o životu Židova prije rata. Učenici su pronašli fotografije iz škola, s rođendanskih proslava, s praznika i putovanja, s proslava blagdana, s omiljenim igračkama i prijateljima, u situacijama koje se ne razlikuju od naših života danas. Na kraju je svaki učenik odabrao jednu fotografiju te im je zadatak bio objasniti zbog čega su odabrali baš nju. Kod kuće su prošli kroz svoje foto albume, odabrali svoju fotografiju i pisano se osvrnuli na cijeli projekt.

Što smo otkrili dok smo proučavali svoje obiteljske fotografije i fotografije iz arhiva? Koja ti je fotografija najviše ostala u sjećanju i zašto? Usporedi svoj život danas i život Židova prije rata. Koje su sličnosti i razlike? Učenici su odgovorili na ova pitanja i podijelili ih sa svojim prijateljima iz razreda.

Nažalost, tijekom projekta prešli smo na C model školovanja i projekt smo dovršili *online*. Voljeli bismo da smo svoje istraživanje mogli podijeliti s ostatkom škole i članovima Židovske općine te se nadamo kako će to u budućnosti biti moguće.

Obogaćeni novim iskustvima i znanjima, odlučili smo proširiti svoj projekt tijekom proljeća, a Nives Beissmann nam je preporučila proučavanje židovske zajednice u Osijeku. Željeli bismo obići mjesta u Osijeku u kojima se odvijao život prije rata i saznati što se dogodilo sa židovskom zajednicom nakon rata. Cilj nam je biti osviješteni građani, tolerantni i empatični prema osobama s drugačijim stilom života i kulturom, svjesni postojanja stereotipa i predrasuda te naoružani znanjem kako bismo na njih odgovorili.

Ivana Kirin

ŽIDOVSKA ČETVRT U PRAGU

(nastavak priče o Pragu iz Menore br. 12.)

Staro-Nova sinagoga nalazila se u sredini praškog geta, i nije bila jedina. Gotovo na svakih deset kuća dolazila je po jedna sinagoga. Hram hramova, Staro-Nova sinagoga, je najstariji gotička sinagoga na svijetu. Potiče iz 1270. godine i najsolidnije je građena. Praškim Židovima je najsvetija i u sjećanju najdraža, a to se vidi i dan-danas jer ju obilaze Židovi iz cijelog svijeta, posebno iz Izraela. Obilaze ju i mnogi nežidovi. Danas je sinagoga muzej, ali se u posebnim prigodama održavaju vjerski obredi. Prepoznatljiva je po visokom nazubljenom, od cigle izrađenom, zabatnom zidu. Jedina je sačuvana sinagoga izgrađena od cigle iz vremena gotike kada se gradilo kamenom.

Staro-Nova sinagoga

Prema legendi izgrađena je od kamena jeruzalemskog hrama, koji je 70 godine n.e. porušio i spalio Tit, budući car Rimskog Carstva. Kamenje su prenijeli anđeli i podigli novu sinagogu. Od tuda i ime ove gotičke sinagoge, Staro - označava staro kamenje od kojeg je bio građen jeruzalemski hram, a Nova

- jer su anđeli od prenesenog kamenja izgradili novu sinagogu.

Staro-Nova je djelomično ukopana u zemlju, donji dio je izgrađen od kamenih blokova, a nadogradnja od cigala. Legenda i za to ima objašnjenje prema kojem su praoci općine po uputama jednog vidovitog starca s dugom sijedom bradom, pravovjernog Židova, iskopali ispod sloja zemlje već gotovu sinagogu.

U sinagogi su sačuvane najstarije i najneobičnije uspomene praške židovske zajednice, prema legendi i ostaci Golema. Prema jednoj od praških legendi, rabin Jehuda Löw Becalel je napravio Golema, za zaštitu Židova u getu od vanjskih napada, koji je svog gospodara služio radeći sve poslove tijekom tjedna. Na Šabat sva stvorenja miruju, pa je rabi Golemu svaki put prije početka Šabata skidao božje ime koje mu je davalo život i ponovo ga pretvarao u glinu.

Jednom prilikom rabi je zaboravio skinuti božje ime, vjernici su se već okupili u sinagogi na bogoslužje; govoren je već i subotnji psalam, a Golem je u bjesnoći, nadnaravnom snagom počeo tresti kuće u getu, s očitom prijetnjom da ih uništi. Večernji suton još nije počeo, a uplašeni vjernici su pozvali rabi Löwa u pomoć. On se bacio prema pobješnjelom Golemu, skinuo mu božje ime i ovaj se raspao u hrpu gline. Rabi je potom naredio da se šabatni psalam otpjeva ponovo. Od tada je, u spomen na ovaj događaj, dvostruko pjevanje postala stalna praksa ove praške sinagoge. Rabi Löw nije više oživljavao Golema, a ostatke od gline brižno je spremio na tavanu ove sinagoge, gdje i danas navodno leže. Jedan od najznačajnijih nasljednika rabi Löwa, rabi Landau popeo se u sobu na tavanu sinagoge da vidi glinene ostatke. Potom je zabranio svim budućim pokoljenjima, odnosno bilo kom smrtniku pokušaj ulaska u sobu s glinenim ostacima.

Magičan robot/sluga bio je „sretan“, njegovo posljednje utočište, soba na tavanu sinagoge bila je vrlo prostrana grobnica, što se

ne može reći za praške Židove, sahranjene na groblju pokraj Staro-Nove sinagoge. Zbog skućenog životnog prostora u getu, skućenost se prenijela i na groblje, koje je bilo u okviru geta. Ovo groblje je čuveno u cijelom svijetu, opisivali su ga mnogi romanopisci, opjevali pjesnici, oslikavali slikari, fotografirali suvremeni nomadi, turisti.

To je ipak mala površina, s neprirodnim humcima, nakrivljenim spomenicima, ali iz nje se može pročitati prošlost geta, rađanje, život, ovozemaljske muke i smrti Židova u getu. Groblje nije izbjeglo surov zakon zbijenosti koji je bio nametnut getu stoljećima. Prostora je bilo vrlo malo, a oni koji su sahranjivali svoje mrtve bili su prisiljeni sahranjivati ih jednog iznad drugog s vrlo malo zemlje na posljednjem. Otuda i ti neprirodni humci, među kojima ima i nekih koji imaju 12 sahranjenih jednog iznad drugog. Zato je tlo ovog groblja neravno, izdignuto, načičkano iskrivljenim, pomaknutim, nagnutim, palim i zbijenim spomenicima sa šesterokrakim zvijezdama. Jedna legenda kaže kako je unuk rabina Löwa poželio biti sahranjen pored svog djeda. Na tijesnom židovskom groblju nije bilo mjesta, kad gle - sanduk rabina se pomaknuo, nagnuo i napravio mjesta unuku.

Na groblju ima preko 12 000 kamenih nadgrobničkih spomenika. Najstariji grob je grob pjesnika Avigdor Kara iz 1439.god., a posljednji je grob nepoznatog Židova koji je umro od kuge i bio sahranjen 17. svibnja 1787. g. Poslije te godine, dekretom cara Josipa II., zabranjeno je sahranjivanje oko vjerskih objekata, te su se groblja počela graditi na periferiji gradova.

Staro židovsko groblje djelovalo je oko 350 godina, spomenici na njemu izrađivani su

od kvalitetnog kamena i s obzirom na vrijeme izrade imaju renesansna ili barokna obilježja. Imaju veliki značaj za proučavanje povijesti, kao i povijesti umjetnosti geta tog vremena. Nije to bilo jedino groblje Židova u Pragu, bilo ih je više, i uvijek su bila vezana uz židovska naselja. Nadgrobni spomenici imali su hebrejske natpise s imenima umrlih, sahranjenih s datumima rođenja i smrti, a ponekad i datumom sahrane. Neki spomenici, posebno oni barokni iz 17. i 18. stoljeća bili su ukrašeni raznim ukrasima, kipovima koji su simbolizirali ime pokojnika, njegovo zvanje i sklonosti.

Na primjer, na grobu rabina Löw Jehuda ben Bezalela (umro 1609.g.) izrađen je spomenik od ružičastog mramora i ukrašen likom lava u medaljonu. Neki drugi spomenici su označeni likom vuka, simbolično vezanih uz ime Zeew ili Wolf, ili pak likom jelena uz ime Cevi ili Hirsch, medvjeda uz ime Bar, riba uz ime Fischel ili Karpeles, lisica uz Fuks, miš uz Maisel i slično. Ruke koje blagoslivljaju znak su za božjeg čovjeka, zdjelice isklesane u kamenu za vjernike, reljef s Adamom i Evom označava mjesto gdje zajedno leže mladenci koje je smrt odnijela na dan vjenčanja. Jedna žena između dva pijetla spomen je na mjestu gdje je sahranjen jedan katolički svećenik rođen kao Židov, koji je želio biti sahranjen s lijepom Židovkom u koju je u mladosti bio zaljubljen. Po legendi, jedan kostur s groblja prevozi u čamcu preko Vltave duh svećenika do katedrale Sv.Vita na Hradčanima, da bi na orguljama odsvirao pjesmu pokajanja.

Groblje djeluje vrlo tužno, ti zbijeni i natrpani, nakrivljeni i pali spomenici, neprirodni humci odražavaju mukotrpan život ondašnjih Židova. Nad Židovima su se uživljavali i ubijali ih mnogi uglednici, znani i neznani, i gotovo uvijek bez grižnje savjesti i gotovo uvijek bez primjerene osude i kazne.

Legende koje su vezane uz mudrog, čudotvornog rabina Löwa, uglavnom se odnose na izmišljenog Golema. Korijene legende o tom glinenom oživljenom „stvoru“ neki vide u starožidovskom poimanju prvog čovjeka Adama. Vide to kroz nadmetanje stvaralačkih moći samog Boga, kroz stvaranje Adama

(gline), sa stvaralačkom moći čovjeka, gdje rabin pravi Golema (glina).

Legenda o Golemu zapisana je prvi puta tek kasnije u 19.st. Štampana je prvi put u hebrejskoj zbirci *Čuda rabina Löwa*, izdanoj 1909.godine. Izdanje nazvano *Sipurim* sadrži prikaze židovskih narodnih legendi, mitova, vjerovanja i kronika, a bilo je objavljeno ranije 1847.g. u Pragu, na njemačkom jeziku.

Chaim Bloch je na temelju ranijih legendi napisao knjigu *Praški Golem*, objavljenu 1920.g. Kroz tekst knjige provlače se efekti sadržani u atmosferi straha i životne nesigurnosti, koji su ispunjavali uske, male, krivudave, mračne i nezdrave uličice geta. Zahvaljujući toj posebnoj atmosferi kojom je prožet cijeli rukopis, analitičari izvora teksta za ovu knjigu pretpostavljaju da je napisana u 17.stoljeću. Neki su uvjereni da je tu izvornu priču o Golemu napisao zet rabina Löwa.

O legendama i atmosferi u getu pisao je i Gustav Meyerink, njemački pisac koji je jedno vrijeme živio u Pragu. Za vrijeme Prvog svjetskog rata objavio je i drugu novelu o Golemu, koja je ubrzo postigla svjetsku slavu. Lik Golema, koji je prvotno živio u praškim legendama, našao je svoj put u svijet. Misteriozan lik robota Golema postao je

predmetom znanstvenih studija, beletrističkih radova i filmova. Označio je i rad Franza Kafke, kao i proganjanje Židova u Drugom svjetskom ratu, koji se približavao.

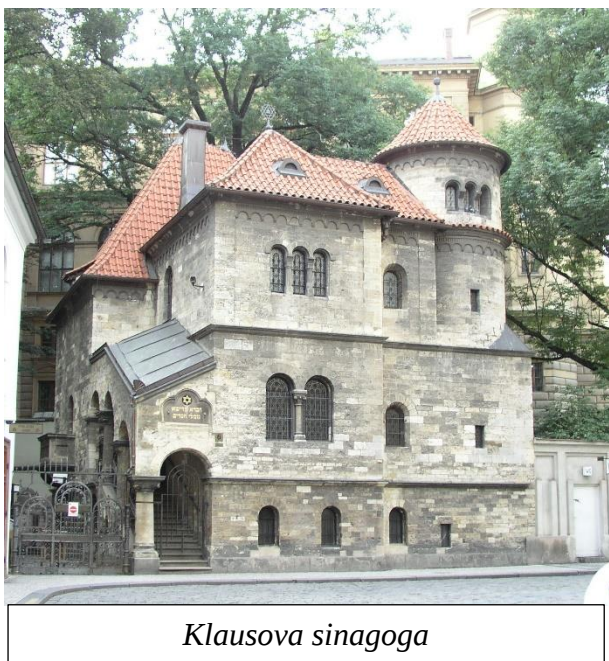
Dramski umjetnik Paul Wegener se 1914.g. pozabavio likom Golema, na filmu, a ponovio je to i 1920.g. Prije Drugog svjetskog rata, filmski režiser Julijen Duvivier dao je francusku filmsku verziju, a nakon rata se na filmu pojavila i češka verzija Golema *Pekarov car i carev pekar*. Golem je fascinirao mnoge koji su tražili svoje korijene na mjestu Staro-Nove sinagoge. Ima i onih koji su uspjeli doći na tavan sinagoge, ali glinene ostatke Golema nisu našli. Bilo je samo crvotočnog drvenog namještaja, rasklimanih svijećnjaka, paučine i drugih neupotrebljivih predmeta.

Jedan miran kutak u kompleksu Staro-Nove sinagoge izaziva dubok pijetet. Obredni svijećnjak, treperavom svjetlošću obasjava nadgrobne ploče s ispisanim imenima čeških Židova, deportiranih i ubijenih u logorima smrti.

Geto je kroz višestoljetno postojanje mijenjao imena, zvao se Židovski grad, Judenstadt, kasnije Josefstadt i na kraju Josefov. Židovska četvrt (geto) je 1798.g. odvojena od gradske četvrti Stari grad i postala je Peti kvart, četvrt Praga. Kasnije je nazvana Josefov kvart u čast Josipa II., cara Svetog Rimskog Carstva, sina kraljice Marije Terezije. Car je između ostalih reformi donio i dekret o vjerskoj toleranciji. To je stanovnicima geta donijelo jednakopravnost, mogućnost slobodnog izlaska iz geta te bavljenje poslovima po vlastitom nahođenju sukladno intelektualnim i financijskim mogućnostima. Židovi su smjeli napuštati geto, studirati i živjeti po cijelom Pragu. Novi progresivni politički, društveni, gospodarski i vjerski trendovi onoga vremena imali su utjecaj kako na židovsku zajednicu u Pragu, tako i na one u drugim većim gradovima carstva. Car Josip II., bio je manje rasist od svojih slavni predaka iz dinastije Habsburg, čak i od svoje majke Marije Terezije, prosvjetiteljske vladarice. Ona je često boravila u Pragu i na Hradčanima je ostavila svoj graditeljski trag. Donijela je dekret o protjerivanju Židova iz geta, koji nije doživio provedbu.

Židovski geto postojao je u ovoj staroj urbanoj formi sve do 1896.g. kada je započelo uklanjanje starih i dotrajalih kuća, ali i nekih zgrada koje su imale povijesnu i kulturnu vrijednost. Dva su osnovna razloga: gradski oci su htjeli ukloniti geto zbog zabrinjavajućih higijenskih uvjeta, koji su ugrožavali zdravstvenu sigurnost susjednih gradskih četvrti, a drugi je bio poduzetničke naravi – stvaranje novog građevinskog zemljišta i novih urbanističkih planova za centar Praga.

Za samo nekoliko godina u Josefovu je uklonjeno 260 zgrada, a u neposrednom susjedstvu na području četvrti Stari grad još 324 zgrade. Uklanjanje kuća iz grada bila je pretpostavka za stvaranje izuzetno atraktivnog zemljišta u najstrožem središtu Praga. Tada je na svojim mjestima od ukupno 11 ostalo samo šest sinagoga (Staro-Nova, Visoka, Klausova, Maiselova, Pinkasova i Španjolska). Ostala je i Vijećnica židovske općine, kao i Ceremonijalna dvorana praškog pogrebnog židovskog društva iz 16. stoljeća i Staro židovsko groblje iz 15.stoljeća. Sve ove sinagoge, Vijećnica, Dvorana i Staro groblje su u sastavu Židovskog muzeja u Pragu. Danas osim ovih šest sinagoga u Pragu postoji i Jeruzalemska sinagoga izgrađena 1906. g. na području Novog grada u maorskom stilu, slična sinagogi u Budimpešti.

Klausova sinagoga

Cijelo područje Josefova, židovske četvrti, bilo je od 1898. godine pa sve do poslije

Prvog svjetskog rata jedno veliko gradilište. Prema novim urbanističkim planovima izgrađena je potpuno nova gradska cjelina, s novim ulicama, stambenim i javnim zgradama u secesijskom stilu. Najljepša ulica bila je Pariška ulica, avenija koja se pruža od Čehovog mosta na Vltavi, kroz sredinu bivšeg geta, sve do Starogradskog trga u najstrožem centru Praga.

U vrijeme nacističke okupacije Češke, sinagoge i drugi židovski objekti bili su potpuno izvan svoje namijenjene funkcije. Nisu bile srušene, ali su poslužile kao skladišni prostor za pokretno umjetničko blago opljačkano u Pragu. Nacisti ove židovske objekte nisu srušili kao u nekim drugim gradovima širom okupirane Europe. Prema želji Hitlera trebalo je pokazati dekadentnost židovskog graditeljstva i umjetnosti u odnosu na nacistička dostignuća. Posebno mjesto danas ima Pinkasova sinagoga koja se nalazi u Širokoj ulici. Izvorno je gotička zgrada. Uz njenu izgradnju, dograđivanje i opremanje vezani su poznati Židovi onoga vremena Aron Meschulama iz 16.st. i Jude Goldschmid de Horowitz iz 17. st.

Između 1950.g. i 1958.g. Pinkasova sinagoga je prenamijenjena u posebni memorijalni objekt u spomen i sjećanje na ubijene Židove Praga, Češke i Moravske za vrijeme nacističke okupacije. Unutar objekta po bijelo obojenim zidovima ispisana su imena 77 297 Židova, koji su iz ovih pokrajina deportirani i ubijeni u logorima smrti. 36 000 ih je bilo iz Praga.

U velikoj poplavi Vltave 1968.g. ova sinagoga je teško oštećena. Od 1992.g. do 1996.g. trajala je obnova svih zidova s ispisima imenima, s mjestom i datumom rođenja štampanim slovima naizmjenično crvenom ili crnom bojom. Na zidu na kojem je ormar za spremanje Tore, ispisani su logori smrti u kojima su ubijeni Židovi Češke i Moravske.

U jednom dijelu Pinkasove sinagoge nalaze se crteži djece koja su stradala u koncentracijskom logoru Terezin. U taj logor bilo je deportirano oko 10 000 djece, raznog uzrasta, od kojih je oslobođanje logora preživjelo svega 242 djece. Djeca su u ovom logoru prolazila razne torture, umirali su od

gladi i bolesti, a bili su i ubijani. Smjeli su samo crtati, sačuvano je oko 4000 crteža. Na crtežima su prikazivali strahote koje su doživljavali ili su ih svakodnevno viđali. Uz crteže je sačuvano i izloženo nekoliko kraćih pismenih zapisa, pa i nekoliko dječjih pjesmica.

U ožujku 1938.g. Sudetski Nijemci su zatražili potpunu autonomiju Sudetske oblasti u Čehoslovačkoj. Takozvana Sudetska kriza došla je do vrhunca u Minhenskom sporazumu od 28.9.1938. Tada su Chamberlain i Daladier, premijeri Velike Britanije i Francuske, kapitulirali pred Hitlerovim ultimatumom. Češka je ostala bez saveznika i bespomoćna je izručena nacističkoj Njemačkoj. Predsjednik Čehoslovačke Beneš nije pristao na pružanje otpora okupacionom korpusu. Slovačka je postala „nezavisna“ kvislinška tvorevina pod patronatom Hitlera.

15.ožujka 1939. njemačka vojska je okupirala Češku i Moravsku i anektirala ih kao Českomoravski protektorat. Predsjednik Beneš je sa češkom vladom izbjegao u London. Jedina snaga koja se odupirala njemačkoj okupaciji bio je Pokret otpora. U svibnju 1940.g. Beneš osniva privremenu vladu u Londonu. Jedan broj čeških časnika također je izbjegao u Englesku, gdje su prolazili vojnu obuku zajedno s engleskom vojskom.

Reinhard Heydrich bio je visoko pozicionirani nacistički oficir Trećeg Reicha, general u policiji i šef svih tajnih službi u državi. Hitler mu je neograničeno vjerovao, jer je za njega obavljao najprljavije i najkrvavije poslove od dolaska nacista na vlast u Njemačkoj. Heydrich zauzvrat nije tražio nikakve privilegije, zadovoljan je bio isključivo slijepim izvršavanjem Hitlerovih zapovijedi.

Po njegovom planu i pod njegovim zapovjedništvom su se dogodili užasni događaji, npr. *Noć dugih noževa* (22. travnja 1934. su Gestapo i SS likvidirali kompletno rukovodstvo SA i njene pripadnike); zatim *Kristallnacht – Kristalna noć* (9. studenog 1938. bio je veliki pogrom nad Židovima širom Njemačke koji je osim hapšenja, deportiranja i

pljačke Židova bio prva naznaka onoga što danas zovemo holokaustom); također operacija pod nazivom *Nacht und Nebel* (odvođenje i likvidacija pripadnika pokreta otpora u okupiranim zemljama po noći i magli). Sve su to bile njegove ideje. Najmonstruozniji plan koji je Heydrich izradio i osobno provodio nadzor izvršenja bio je *Konačno rješenje židovskog pitanja*, tj. do detalja razrađena tehnologija fizičke likvidacije svih Židova u Europi.

Hitler nije bio zadovoljan proizvodnim rezultatima češke industrije za potrebe njemačke vojske tijekom napada na SSSR, i zato je za protektora Češke i Moravske krajem rujna 1941.g. postavio Reinharda Heydricha s ciljem da poveća ratnu proizvodnju, spriječi diverzije i eliminiira pokret otpora u protektoratu. Heydrich je provodio metodu „biča i zobi“. Svi koji su bili povezani na bilo koji način s pokretom otpora, sabotazama i švercom bili su uhapšeni i ubijeni. Čehoslovačka je vlada u egzilu, zbog situacije u Češkoj, planirala atentat na Heydricha, a izvršitelji su trebali biti češki časnici, padobranc i diverzanti Jan Kubiš i Jozef Gabčík. Za atentat ih je pripremala i obučavala britanska tajna služba. Atentat je izvršen 27. svibnja 1942.g. u predgrađu Praga, a nekoliko dana kasnije Heydrich je od posljedica ranjavanja umro.

Hitler je naredio brzu istragu i osvetu nad Česima. Izvršene su masovne egzekucije. Stanovnici sela Lidice i Ležaki u kojima su rođeni izvršitelji atentata bili su streljani lipnja 1942.g., njih oko 13 000 starijih od 15. godina. Atentatori su zbog izdaje brzo otkriveni u pravoslavnoj katedrali Ćirila i Metoda u Pragu. Pružali su žestok otpor, ali su ipak u bezizlaznoj situaciji izvršili samoubojstvo. Deportacije Židova i Čeha u radne logore i logore smrti nisu smanjeni. Hitler je za novog izvršitelja konačnog rješenja postavio Adolfa Eichmanna.

Andelko Srdak

O PREDSTAVI *VJEČNO DIJETE (VEČNI OTROK)*

U svečanoj dvorani Filozofskog fakulteta u Osijeku odigrana je 30. studenog 2021. godine predstava *Vječno dijete (Večni otrok)* iz produkcije Slovenskog ljudskog gledališća iz Celja. Iako se činilo da će publike biti malo, pred sam početak predstave ohrabrila je i obradovala činjenica da je gledalište popunjeno gotovo do zadnjeg mjesta što ova predstava svakako i zaslužuje.

Riječ je o monodrami nastaloj 1986. godine, izraelske spisateljice Neve Semel (1954-2017), međunarodno priznate i iznimno uspješne dramatičarke i prevoditeljice.

Predstava izaziva snažne emocije koje su se jednostavno osjetile u dvorani, u zraku oko nas. Za to je zaslužna sama priča, no jednako tako i izvanredna izvedba glumice Mance Ogorevc, koja glumi majku djeteta s Downovim sindromom. Priča je potaknuta važnim događajem u životu njene obitelji – polaskom njenog šestogodišnjeg sina u prvi razred osnovne škole. Majka opisuje kakav je

to život, prikazujući nam pri tome izazove koje takvo roditeljstvo donosi kao i stav okoline prema djeci s teškoćama.

Monodrama prolazi sve faze: od rođenja malog Yotama, načina na koji majka Maya od liječnika saznaje da je dijete rođeno s Downovim sindromom, reakcije oca, sestre, bake i djeda, prijatelja i okoline. Rijetki su oni koji su spremni prihvatiti činjenicu da je možda zbog kromosomskog poremećaja spriječen normalan fizički i mentalni razvoj djeteta, ali da se svejedno radi o djetetu koje ima toplinu, emocije i osjeća kad mu je pružena ljubav. Mayina baka Erika jedna je od rijetkih koja je to shvatila i s djetetom imala odnos pun razumijevanja. Otac David teško prihvaća stvarnost, zatvara se u sebe i u slobodno vrijeme trči kako bi pobjegao od stvarnosti.

Pred polazak sina u školu majka Maya suočava se sa strahovima kako će dijete iz sigurnog obiteljskog okruženja biti prihvaćeno u vanjskom svijetu.

Zaposlena sam u udruzi osoba s invaliditetom i poznajem dosta roditelja koji imaju djecu s teškoćama, što fizičkim, što mentalnim. Imala sam prilike razgovarati s mnogima od njih. Često sam u kontaktu s osobama s invaliditetom, ali i pored toga nisam sigurna kako bih se ja, da sam se našla u toj situaciji, nosila s tim. Primijetila sam da ima puno ljudi koji se distanciraju od osoba s invaliditetom ili ih gledaju s nekim sažaljenjem. Ne znam što je od te dvije varijante gore. Sve su to djeca i ljudi s emocijama, željama, socijalna bića koja se u društvo uključuju ovisno o svojim mogućnostima.

Preporučila bih svima koji budu u prilici neka pogledaju ovu predstavu koja, osim što pobuđuje emocije, također otvara niz pitanja vezanih za život osoba s teškoćama i svakako pomaže u izgrađivanju pozitivnih stavova vezanih za ovu osjetljivu temu.

Biljana Majnik ex Papo

Intervju – Bruno Philipp

Povodom nedavnog koncerta ansambla Quodlibet klezmorim, koji je u sklopu Tjedna Izraela održan u osječkom Kulturnom centru, s klarinetistom Brunom Philippom razgovarala je urednica Menore.

Recite nam na početku nešto o sebi – otkud dolazite? Sada živite u Zagrebu, jeste li i odrasli u Zagrebu?

Rođen sam i odrastao u Zagrebu. Tu je sve počelo, u obiteljskom okružju. Moji roditelji nisu se profesionalno bavili glazbom već su bili aktivni u prirodnim znanostima i djelatnostima, ali sam uvijek imao podršku iz doma, iz jedne homogene kućne atmosfere. Pogotovo od bake koja je bila učiteljica glazbenog u Osnovnoj školi Jabukovac. I sestra i ja smo rano upisali glazbenu osnovnu školu, ona je izabrala čarobni violoncello, ja popularni 'kolac' (klarinet). Sve je to u početku bilo kroz zabavu, vježbanje, otkrivanje osnova instrumenta, pa prve treme i produkcije, kasnije su došli školski orkestri i pohađanje seminara, druženje s profilom djece koja nemaju previše slobodnog vremena, ali im je zato to isto vrijeme maksimalno ispunjeno. Kvalitetno. A inspiracija za odabir tog crnog instrumenta sa srebrnim tipkama bila je folklorna glazba, tada itekako zastupljena u televizijskim prijenosima. Božidar Boki Milošević, kojeg sam imao čast upoznati i s njim provesti puno vremena (koji privilegij!), nije ni znao da je svojim umijećem sviranja odigrao važnu ulogu kod mog dječaćkog odabira baš tog zanosnog instrumenta...

Imate vrlo neobično prezime koje mnoge zbunjuje pa im nije jasno je li to umjetničko ime ili vaše pravo ime i prezime. Riješite naše čitatelje dileme.

Istina, prezime je pomalo neobično za naše podneblje. Nije umjetničko, iako dobro zvuči i u toj varijanti. Jedini smo nosioci tog prezimena u Hrvatskoj. Naši korijeni sežu daleko prema sjeveru, iz Francuske preko Njemačke do Poljske. Moj je pradjed iz *Oświęcima* (južna Poljska) krajem devetnaestoga stoljeća spletom okolnosti stigao u naše krajeve gdje je sudjelovao na otvaranju željezničke pruge Budimpešta – Rijeka. Tu se udomaćio, zavolio kraj i ljude, ženu svoju pogotovo...i tako smo tu ostali. S bakine pak strane obitelj dolazi iz Austrije i prezivala se Faulend. Možda je zanimljivo za spomenuti vezanost uz Osječko-baranjsku županiju, gdje još uvijek imamo rođake u Donjem Miholjcu. Taj dio razgranate obiteljske loze dolazi od prabake koja je kao djevojka sa svojim roditeljima bila vrlo aktivna u opremanju i vođenju čarde sa skelom na Dravi u Podravskoj Moslavini. Naravno da su uz hrvatski pričali i mađarski i upoznavali svakakve profile ljudi iz raznih zanimanja. Vjerojatno sam taj duh i okružje mađarskog melosa, koji su se mogli čuti u živoj svirci u čardi, posredno naslijedio i povezao ga u svojem etno izrazu na klarinetu.

Kako je dalje išao vaš životni put?

Kroz veći dio osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja (paralelno i gimnazija i glazbena škola) nisam mogao ni zamisliti da ću se jednog dana profesionalno baviti sviranjem klarineta. A još manje da ću svoje radno mjesto imati kao pedagog. Ipak, prst sudbine upleo se u moj odabir tek negdje godinu dana prije mature, nakon državnog natjecanja u Rijeci, gdje sam osvojio prvu nagradu. Uz predivnu, toplu i poticajnu atmosferu koju je tada imala Glazbena škola Pavla Markovca, srednjoškolski nivo puhača bio je na zavidnom nivou. Fantastični koncerti, suradnja učenika solista i profesora u orkestru svake godine poticali su na prijateljsko ozračje i povjerenje – glazba, druženje i fanatična vježbanja u međuturnusima kada smo jedva čekali da profesori završe s jutarnjom nastavom pa do zatvaranja škole kad su nas tete čistačice tjerale da odemo kako bi mogle zaključati školu. (Količinu opravdanih satova u gimnaziji da ni ne spominjem). Onda znatiželjni odlasci na koncerte (uživo, naravno) i postkoncertna druženja, dogovori, planovi....sve to je nekako bio prirodni tijek za odlazak na prijemni ispit na Muzičku akademiju. Kasnije se to nastavilo kroz trogodišnje usavršavanje na konzervatoriju u Parizu... To je tek jedna posebna priča, jedno cijelo poglavlje osamostaljenja i posebnog iskustva. Cjeloživotnog....

Od kuda ljubav prema klezmer glazbi? Imate li židovske korijene?

Poznato je da smo na ovom području obgrljeni raznim korijenima nasljeđa, pa tako i židovskim. Jednostavno, takav je položaj ovih krajeva – sjecište istoka i zapada, silovitih utjecaja, trgovine, tranzita, kulturnih raznolikosti, razmjena.... Imam ja i židovske krvi, doduše šesnaestinu, ali je prisutna. Isto kao i hrvatsku (ličku i međimursku), pa mađarsku, austrijsku, poljsku, francusku... Ma, pravo globalno stablo nasljeđa!

A ljubav prema klezmer glazbi... ona je imala svoje faze. Prva je došla u vrijeme studija u Zagrebu. Jednom prilikom kad mi je sestra boravila u Njemačkoj, imao sam želju da mi kupi i donese poseban CD. Nisam precizirao što i tko, ali sam kao ideju imao nekog klasičnog klarinetista iz svijeta klasike. Svejedno. Klasični repertoar. Dogodilo se to da je sestra kod kupnje CD-a presudila – omotnica. Običan cover CD-a, ali vrlo privlačnih boja, akvarel, s prikazom klarineta i violine u muzičkom zanosu. Viva el klezmer! Bio je to najnoviji nosač zvuka klezmer maga Giora Feidmana.

Čim sam počeo slušati,... ajme, taj zvuk klarineta, taj ton, to kričanje, ostao sam u šoku. U nevjerici. Pa kako sad, što je pa to, gdje je intonacija, gdje je zaokruženi baršunasti ton klasičnog

klarineta, krajevi fraza, neko prenavljanje, meketanje, kreveljenje, a tek ornamenti... Sto mi je upitnika bilo iznad glave nakon prve preslušane skladbe 'The Happy Nigun'. Ipak, album je prvi tjedan preslušan u cjelini. Nekoliko puta. No ipak, kako se prije znalo zalomiti s fanatičnim preslušavanjem kazeta (traka), CD se nije izlizao u ekspresnom roku. Ostao je relativno novi. A i prvotni šok je ostao... pohranjen negdje u memoriji. Nisam ga nešto dublje analizirao ili ublažavao. Prevladalo je zanimanje za akademski ton, fraziranje i klasični pristup. I tako sve negdje do suradnje s ansamblom LADO po mojem povratku iz Pariza. Zatim počinje suradnja s makedonskim društvom, pa novoosnovani VIS Pelister, pa instrumentalni sastav Fraktali... istina, nije to bio klezmer, čak štoviše, autentična orijentalna glazba s bogatom (i složenom) ornamentacijom. Makedonska, rumunjska, cijeli niz autorskih hitova Bokija Miloševića. I rad. Rad na tonu, rad na frazi, beskonačna izvježbavanja ukrasa, slušanja raznih albuma, nastupi. Moja draga kolegica Lidija Ljubičić (flautistica) nekako mi je u to vrijeme zanosa tradicionalnim melosom onako usput dala svoje note 'viška', žanr klezmer. Za klarinet i klavir. Prejednostavno je taj zapis izgledao na prvi pogled. Nije mi bilo izazovno, priznajem. Ali za jedan od nastupa u Hrvatsko-izraelskom društvu u Zagrebu trebalo je povezati repertoar koji nije klasika. Nešto tradicionalno. Nešto izvorno židovski. Klezmer! Upalila se lampica! Lidija, note 'viška', ono što izgleda jednostavno! Trebalo je to sada 'samo' ukrasiti i proživjeti. Srećom, tranzicija u zvuku i ornamentima nije bila trnovita. Alat sam imao, zanat izradio. I tako su se vrata klezmer glazbe odškrinula lagano, a kroz dugogodišnju suradnju s Kvartetom Rucner nešto se dogodilo... buknuo je! Otuda ljubav prema klezmeru.

Kako je došlo do suradnje s Tjednom Izraela? Koliko dugo već surađujete?

Bio sam na nekoliko koncerata u sklopu Tjedna Izraela, sjećam se kao danas te 2012. godine i nastupa Poljskog klezmer trija *Di Galitzyaner Klezmerim* u suradnji s Hrvatskom komornom filharmonijom. Wow! To je bio doživljaj! Iza koncerta je bilo druženje, naravno. Bio je i Dean Friedrich, glavni i odgovorni „krivac“ cijelog projekta, kojeg sam tom prilikom upoznao. A logistiku za suradnju Hrvatske komorne filharmonije i poljskog trija vodio je Marijan Modrušan s kojim i danas surađujem na originalnim projektima promidžbe klezmer glazbe. Moje pak poznanstvo s Marijanom počelo je davno. I prije mojeg rođenja. Naime, moja baka Elizabeta bila je njegova učiteljica glazbenog u osnovnoj školi... I Marijan i Dean bili su okosnica klezmer projekata u sklopu kojih sam nastupio nekoliko puta na Tjednu Izraela u raznim formacijama ansambala.

U kojim sve ansamblima svirate?

Zaredalo se toga tokom godina... bilo je jako puno plodonosnih suradnji s atraktivnim programima, projekti u klasici i izvan nje. Sviram u Zagrebačkom puhačkom triju zadnjih 6 godina, s njima sam iskusio kako je to proslaviti jubilaru 50-tu godišnjicu osnutka ansambla. Preko noći sam postao veteran komorne glazbe (smijeh). Zatim je tu Trio Solenza s kojim sam 2013. snimio album „Židovska glazbena ostavština u zvuku i riječi“ (naklada Croatia records), pa Camerata Cantilly, ansambl Mis-En-Scene i naravno Zagreb klezmer trio.

Kako je došlo do formiranja Quodlibet klezmorima? Naziv ansambla je baš jako neobičan, otkuda taj naziv?

To je ustvari derivacija ansambla s dugogodišnjim djelovanjem i iskustvom, ansambl koji ima stalne članove, ali je formacija glazbenika „po volji“ (quodlibet) tj. prema prilikama. Nekad su samo gudači u osnovnoj formaciji kvarteta ili kvinteta, nekad je to pojačani gudački korpus (mali orkestar), a klarinet je tu uvijek nekako prisutan da malo začini klezmer u svojoj zvukovnoj prepoznatljivosti. Ima tu i glazbe koja je inspirirana klezmerom, koja samo

naznačuje taj prizvuk, repertoar gradimo i prema poveznici samih skladatelja i okružja gdje su djelovali, s kojom vrstom glazbe su se inspirirali. I sve opet vodi u folklor – klezmer. A značenje izraza Klezmorim, to su glazbenici, putujući svirači klezmera.

Vaš je koncert u Kulturnom centru bio impresivan, publika je bila oduševljena. Svi ste izvrsni glazbenici, no i program je odlično sastavljen, izvrsno odabran. Tko je sastavio program?

Hvala na komplimentima. Baš je bio događaj! S osmijehom na licu dašak te atmosfera nosimo i danas svi iz ansambla. Pogotovo u doba kada je slušanje glazbe uživo postao jedna vrsta privilegija. Čudnovato i pomalo bizarno. Inače, glavni i inicijalni aspekt cijelog projekta bila je skladba violinista Maria Korunića – MAGIC CARPET CONCERTO, praižvedena večer prije u Židovskoj općini u Zagrebu.

"Kompozicija je inspirirana operacijom Magic Carpet koju je Izrael izveo 1949. godine. Bila je to jedna od najčudesnijih i najkompleksnijih useljeničkih, tajnih operacija ikada, kojom je iz cijelog Jemena, u vrlo složenoj političkoj i vojnoj situaciji, židovsko stanovništvo prevezeno u Izrael. Korunić se pri komponiranju služio izvornim glazbenim temama jemenskih židovskih zajednica koje su živjele u svojevrsnoj izolaciji i na čiju je glazbu arapska glazba imala minimalni utjecaj. Kompozicija je napisana za neponovljivog Gioru Feidmana, međutim, stjecajem okolnosti, njegovu ulogu u ovoj praižvedbi zaslužio preuzima Bruno Philipp. Tjedan Izraela zahvalan je za povjerenje i priliku koju je dobio." (citirano iz programskog kataloga Tjedan Izraela 2021.)

Preostali dio programa bile su poveznice na argentinski tango (zemlja iz koje je potekao G. Feidman) te rijetko svirana i pomalo nepravedno zapostavljena kompozicija ruskog genija s kraja 19. stoljeća Sergeja Tanejeva: Canzona.

Ovo nije vaš prvi koncert u Osijeku, svakako se nadamo da nije ni zadnji, već ste jednom bili i gost naše općine, koliko ste već puta imali koncert u našem gradu?

Ovakvi kulturni događaji, suradnje i nastupi pred iskrenom i toplom publikom, to može samo biti poticaj za dalje ideje i koncertne posjete vašoj sredini. Pogotovo je tako zadnjih godina otkako je Kulturni centar Osijek postao jedan od dominantnih pokretača kulturnih događanja na sceni koja nam toliko puno znači. Ako se ne varam do sada sam u Osijeku imao prilike nastupiti 7 puta. Iako je meni Osijek i cijela županija draga i povratak koncertnih gostovanja. Tu sa svojom obitelji dolazim zadnje 3 godine na nekoliko dana isključivo na odmor i otkrivanje autentičnih prirodnih dragulja.

Vježbate li puno? Imate li tremu pred koncerte?

Vježbanje, hmmm da. Sve je to postalo vrlo rastezljiv pojam... pogotovo otkako je u obitelj stigla mala Elizabeta. Broj sati se rapidno smanjio, ali hvala bogu, zalog otprije je ostao. Sad vježbam onda kad ne mogu vježbati. Paradoksalno zvuči. U pravilu, to su oni otkinuti dijelovi dana kad ili padne noć ili je praskozorje. Tada promišljam glazbu, vježbam klarinet uz note, ali bez puhanja, bez zvuka, memoriram prstomete, ljestvice, harmonijsku strukturu, svakakvih prečaca tu ima. Iako adekvatna zamjena za pravo vježbanje i druženje s instrumentom ne postoji. Na temu treme, srećom to nije otegotni čimbenik već duže vrijeme. Nekako se utopila i ne izranja više intenzivno na površinu. Prevladale su je preostale, bitnije komponente u kreiranju glazbe i izraza na sceni.

Je li teško živjeti od glazbe? Požalite li nekada što ste baš to odabrali za svoj životni put? Ili je to ono – nikada ne bih mijenjao?

Štogođ radili u svojem životu na kvalitetan način, ali da ste iskreni prema sebi i prema drugima, s određenom dozom upornosti i strpljivosti, tada ništa nije teško. Ništa ne postaje nedohvatljivo. Ne bih mijenjao svoj životni put. Zarazna je to staza, da se parafraziram – puno je zaraznija od pandemije i nikad do kraja predvidiva. Ali u tome i jest njezina čar. Bez entuzijazma koji je tako svojstven kreiranju u glazbi, nikakvi novci ne mogu nadomjestiti poruku i potrebu koju glazbenik nosi kad iskreno svira. Nitko do sada još nije odgovorio na pitanje „što je to glazba“. Ona je neopipljiva, ona se ne može zalediti u prostoru i vremenu, doduše ona se može stišati ili ugasiti gumbićem na volumenu, ali u srcima nikad. Glazba nije mjerljiva... isto kao ni ljubav. Bez njih život nema višu dimenziju.

Već smo zaključili da volite klezmer glazbu, što vam je još drago? Koga najviše volite svirati?

Klasika uvijek, određene kompozicije suvremene tehnike sviranja s kojima se mogu poistovjetiti u izričaju i karakteru, ali isto tako i izvorna tradicijska glazba, pa swing, tango, ima tu prostora i za jazz dakako.

Bavite li se još nečim osim glazbom?

Imam jako puno hobija, pogotovo u zimskom periodu. Obožavam skijanje, klizanje, planine, pa sve sportove s rekvizitom reketa: tenis, ping pong, badmington... ljeti plivanje, rad na gruntu u vikendici, sadnja povrća, voća, cijepanje drva. A tek šah... trudim se da ne pređe u opsesiju. To je pak posebni segment koji amaterski igram od dječje dobi.

Recite nam na kraju – što vam je san? Gdje biste najviše od svega voljeli nastupiti? Ili ste svoj san već ispunili?

Kad se osvrnem i pogledam unazad, rijetko tko bi bio nezadovoljan s onim što sam postigao. Ipak, kako je život nepredvidljiv, takva je i glazba. Dosadno bi bilo cijeli život svirati Brahms klarinet sonate ili Schumanove fantazije. Neki pak sviraju Chopina cijeli život. Novi trendovi i autentični izričaj u sviranju – to je upravo onaj izazov koji me vuče naprijed. Upoznavanje umjetnika iz raznih područja djelovanja, inspiracije koje spontano dođu kroz komunikaciju, na kraju krajeva upoznavanje samoga sebe, nije li samo to dovoljno imati kao nikad dosanjan san?

Predivno rečeno – inspirativno i motivirajuće!

Hvala Bruno na ovom intervjuu! Nadamo se da ćemo uskoro imati šansu opet se družiti i uživati u prekrasnim zvucima vašeg klarineta!

Zoom Šabat

Ovaj viražiji Korona virus nas je skroz asocijalizovao pa počeli smo tražiti alternativne metode druženja u našoj jevrejskoj zajednici Srbije. Prvo smo na ZOOM platformi napravili kviz znanja jevrejske istorije, tradicije, religije i to je urodilo plodom. Takmičili su se u početku gradovi, a na kraju pojedinci. U velikom finalu pobijedio je Saša David Petrović. Nagrada mu je bila put u Izrael, na koji nažalost zbog pandemije još uvek nije otputovao.

Tada nam je sinula ideja da proslavimo Šabat na sličan način, preko zooma, tako da se vidimo, družimo, pevamo. Brzo smo shvatili da druženje i ogovaranje poznatih i nepoznatih ne može da traje večno pa smo uveli kurs Ladino jezika u naše druženje da bi Šabat veće bilo interesantnije. Uključuju se prijatelji koji su odavno otišli u Izrael, Ameriku, Francusku, Švajcarsku, ali i “domaći” – iz Hrvatske, Srbije, Bosne, Slovenije, Makedonije...

Kako je interesovanje raslo, počeli smo da organizujemo male priče (a ponekad su to bile baš velike priče od po dva sata) o interesantnim temama iz jevrejskog života ili istorije. Jedna je bila o Jevrejima gusarima, druga o Jevrejima u džezu ili filmu. Pričali smo o praznicima, pevali hebrejske pesmice za praznike, Raša Kamhi nam je svirao gitaru, Nikola Albahari Salaćanin takođe. Naš i vaš dragi Darko Fischer je pričao o skulptoru Nemonu, čuli smo kako je u slovenačkoj jevrejskoj zajednici, kako je u Rijeci i New Yorku. Evo, ne leto će biti već dve godine kako se družimo svakog petka u pola osam. Na jednom predavanju iz Amerike smo čuli da je kod njih u reformističkoj sinagogi Šabat uvek u 18 h pa smo odlučili da i naš Šabat zoom druženje uvek počne u petak u pola 8 naveče. Link za uključenje je uvek isti tako da se društvo već naučilo i redovno se uključuje – onih stalnih ima oko 20, no kad je najavljena veoma zanimljiva tema za razgovor onda bude i po 30 do 40 učesnika.

Svi su dobrodošli pa ovim putem pozivamo i čitaoce Menore da nam se priključe kad god mogu i žele. Sve dodatne informacije su dostupne na sajtu www.makabijada.com

Pozdrav iz virtualnog sveta,
Raka Levi, organizator Zoom Šabata

OBITELJSKE VIJESTI

IN MEMORIAM
Dana 7. prosinca 2021. u
62. godini napustio nas je
naš član David
Strossmayer. Obitelji
izražavamo iskrenu sućut!

IN MEMORIAM
Dana 12. prosinca 2021. u
78. godini preminuo je
naš dugogodišnji član
Miroslav Bajtl. Cijeloj
obitelji dragog našeg
Mire izražavamo duboku
sućut!

IN MEMORIAM
Dana 19. prosinca 2021.
u 84. godini preminula je
naša članica Nada
Altmann. Iskrena sućut
cijeloj obitelji!

ODGONETALJKA

% A	\$ D	/ G	* L	÷ O	~ T
° B	+ DŽ	< H	> LJ	# P	! U
{ C	- Đ	Ł I	[M	? R	@ V
} Č	ß E	ł J	& N	€ S	) Z
× Ć	= F	ⱥ K	] NJ	(Š	§ Ž

Po gore zadanim šiframa (svaki znak predstavlja jedno slovo), odgonetni što piše ispod!

< % / # ß € % < € % [ß % <

Purimski maskenbal u Dalju

Hanukija Nedjeljne škole

המנדטורי הקהילה
היהודית